

Máchovy dopisy, které se pro svou zvláštní povahu ve shodě s vžitou tradicí včleňují i v tomto vydání do souboru jeho díla, zachovaly se jednak v autografech (*R*), jednak v opise *O17* (tzv. písecký opis, viz zde str. 559), jednak fragmentárně v citátech Sabinova Úvodu, resp. jeho Dodatků. *O17* obsahuje sedm dopisů určených Hindlovi; pro tři z nich je tento opis jediným pramenem. Textová kritika prokázala velkou spolehlivost opisu *O17*, v jistém smyslu uznávanou i Králíkem (srov. dále str. 519); vzhledem k této spolehlivosti řadíme dopisy dochované v *O17* do chronologického sledu korespondence. Fragments dopisů citovaných Sabinou, jejichž znění odjinud neznáme, vyjímáme však z tohoto sledu a otiskujeme je v závěru oddílu, obdobně jako už dříve jiné Máchovy texty, které známe pouze ze Sabinova podání. Pro to, aby byly ponechány v souboru Máchova díla, mluví totiž mimo jiné právě u dopisů fakt, že autentičnost dopisu Lori (č. V), téměř po celé století známého toliko ze Sabinova překladu, byla potvrzena nálezem autografu.

Dosavadní edice otiskovaly v jediném časovém sledu nejen dopisy Máchou odeslané – bez ohledu na to, v jaké podobě byly dochovány –, ale zařazovaly do něho i dopisy Máchou přijaté, které ovšem do textové části máchovské edice nepatří. Tyto dopisy otiskujeme zde v komentáři na příslušných místech podle chronologie (jejich umístění lze nalézt podle jmenovité registrace v obsahu). – Z edice však úplně vypouštíme dopis Vincence Náhlovského Václavu Štulcovi ze 7. listopadu 1836 a dopis Michala Máchy rodičům z 9. listopadu 1836, oba s vyličením posledních dnů Máchových. V Janského vydání jsou otištěny na str. 409–417 jako čísla XXXII a XXXIII.

Už Janský se v svém vydání 3. svazku Díla z roku 1950 odchýlil od původního uspořádání a číslování Krčmova a další změnu v číslování provedl v materiálu připraveném pro tuto edici. Její první a druhý svazek se na Janského poslední uspořádání ještě odvolávají. Protože Máchovy dopisy nově seskupujeme, bylo je třeba též nově očíslovat. Nové číslování, spojené s ustáleným nebo nově zavedeným označením autografu, opisu nebo jiného pramene, napříště dopisy jednoznačně identifikuje. Vzájemný vztah nového číslování k číslováním dřívějším ukazuje následující tabulka:

Naše číslo dopisu	Značka – textový pramen	Krčma	Janský (Dílo)	Citace v komentáři Spisů I, II
I	R 37	V	V	II
II	O 17	VI	VI	III
III	R 38	III	III	IV
IV	R 20	VII	VII	VIII
V	R 39	VIII	VIII	IX
VI	R 40	IX	IX	X
VII	R 41	XI	XI	XII
VIII	R 42	XIII	XIII	XIII
IX	R 43	XIV	XIV	XIV
X	R 44	XV	XV	XV
XI	O 17	XVI	XVI	XVI
XII	R 45	XVII	XVII	XVII
XIII	R 46	XVIII	XVIII	XVIII
XIV	O 17	XIX	XIX	XIX
XV	R 47	XX	XX	XX
XVI	O 17	XXI	XXI	XXI
XVII	R 48	XXIII	XXIII	XXIII
XVIII	R 49	XXIV	XXIV	XXIV
XIX	R 50	XXV	XXV	XXV
XX	R 51	XXVII + XXVIII	XXVII	XXVII
XXI	R 52	XXX	XXIX	XXIX
XXII	R 53	XXXI	XXX	XXX
XXIII	R 54	XXXII	XXXI	XXXI
XXIV	Dodatky	IV	IV	I
XXV	Úvod	I	I	VI
XXVI	Úvod	II	II	VII
XXVII	Úvod	XXVI	XXVI	XXVI

Krčma a Janský otiskovali mezi Máchovými dopisy citát z nezvěstného dopisu, zachovaný v této krátké glose v Lumíru 14, 1865, str. 80:

„Nedlouho po vyjítí Máje napsal jeden ze starších spisovatelů o té básni velmi ostrou úvahu. Na konci pravil přísný kritik, že Máj jest, jak sám básník o věčnosti na jednom místě praví, to, co se *nic* nazývá. Na to odpověděl Mácha v soukromém listu, který asi za týden nato, když ta zničující úvaha tiskem vyšla, jednomu ze svých přátel do Králové Hradce psal: Divím se, jak to možná, aby rozumný člověk o *ničem* psal úvahu, a třeba obsahovala jen málo řádků.“

Už okolnosti zveřejnění domnělého citátu (několikeré zprostředkování textu, anonymnost glosy v Lumíru) nedovolují považovat informaci za spolehlivý pramen a citátu přiznat potřebnou autentičnost. K tomu přistupují ještě vnitřní rozpory v uvedené informaci. Podle výkladu K. Janského domnělý citát z Máchova dopisu jasně reaguje na posudek Chmelenského, který však vyšel až po Máchově smrti. Už Krčma, který glosu v Lumíru našel (LF 51, 1924, 293), se snažil rozpor vysvětlit tím, že Mácha mohl posudek Chmelenského číst v rukopise u Jaroslava Pospíšila, kde se ČČM tiskl. Janský však upozornil, že posudek je datován 1. listopadu. Pokud jde o možnost, že citát reaguje na posudek Tomíčkův z 31. května, Janský poukázal na toto místo posudku: „Básník citiv ale živě, že by třeba o ‚věčném nic‘ pěti nemohl, snesl za tou příčinou tolik rozmanitých květín, věnců a obrazů a svůj ideál ‚nic‘ vyšňořil tak mistrně, že musíme to obdivovati.“ Vadilo mu přitom, že v rozporu s údajným citátem dopisu je Tomíčkův posudek značně dlouhý, zatímco Chmelenského recenze má skutečně „jen málo řádků“. Přes tyto rozpory však Janský vytvořil teorii o adresátovi údajného dopisu. Dopis mohl být podle něho z konce června a mohl být zaslán buď některému známému theologovi do hradeckého semináře, anebo jinému příteli se žádostí, aby se ujal rozprodeje Máje, podle Máchovy zmínky o takových listech v dopise XV. Mohl to být podle Janského Jan Květoslav Lhota, který byl tou dobou v Hradci Králové, soudě podle jeho dopisů K. V. Zapovi, uložených v literárním archívu PNP.

O Máchově korespondenci psal P. Eisner v studii Pod černým závojem v knize Na skále (1945) a jednotlivé zmínky vložil také do knihy Okusy Ignaze Máchy (1956). S jeho pojetím polemizuje nově O. Králík v knize Demystifikovat Máchu (1969), kde Máchovým listům věnoval bezmála polovinu celé knihy (str. 139–232). Jeho studie si vyžaduje pozornosti nejenom pro svou obsáhlost. Je v ní totiž především podniknut pokus rozlišit v Máchových listech dva typy a typ „nezpovědní, věčný“ prohlásit pro Máchu za jedině reprezentativní a na-

víc svou proveniencí nepochybný. Třebaže se pro svůj namnoze „zpo-
vědání“ ráz Králíkovi do tohoto rozlišení dobře nevejdou Máchovy
nesporně autentické dopisy rodině – v rozboru přišly také překvapivě
zkrátka –, právě tento příznak považuje v několika listech přátelům
za krajně podezřelý a snaží se u těch listů, v nichž vystupuje do popředí,
prokázat, že jsou apokryfní buď celé, nebo ve svých domněle interpo-
lovaných částech. Pro svou argumentaci využívá jevů ze všech vrstev
jejich slovesné výstavby, nicméně hlavním kritériem pravosti je pro
něho to, zda se takové listy dají či nedají zařadit do Máchovy „reálné
biografie“, jako by vůbec byla sdostatek spolehlivě známa (pokud jde
o korespondenci, vlastní svědectví podávají z období 1832–1833 jen
tři dopisy, z roku 1834 také tři, z roku 1835 dva, od počátku roku 1836
do června osm, které se značnou měrou zabývají věcmi kolem Máje,
a konečně sedm dopisů z jediného měsíce litoměřického období)
a zejména jako by právě u Máchy bylo možno spolehlivě vést hranici
mezi jevy biografické a literární roviny. Navíc pak Králík dochází
k některým závěrům, které podle našeho názoru zkreslují celkový
smysl Máchova díla; neviděli jsme tedy jinou možnost, jak odpovědět
na jeho knižně publikovaný rozbor, než učinit tak zde na příslušných
místech v komentáři knižně vydaných Máchových dokumentů.

303 Dopis I (R37, tj. i s Baládou)

Autograf nedatovaného dopisu v literárním archivu PNP (původně
v majetku Hindlově, pak v kokořínských sbírkách). Dopis má formu
skládané zálepky, jejíž dolní, nepochybně rovněž trojúhelníkový díl
je utržen (viz obrazovou přílohu č. 15); rozměry originálu: výška
trojúhelníku 8,3 cm, základna trojúhelníku a délka obdélníku 25 cm,
výška obdélníku 12,5 cm. Na rubu je adresa a cizí rukou je připsá-
no I. Stejně byl dopis očíslován v O17, který má v záhlaví neúplné
datum [ro]ku 833. Původ tohoto časového údaje je nejasný; vznikl pa-
trně z opisovačovy úvahy, že dopis pocházel z roku 1833, když Baláda
byla zapsána na první straně Zápisníku, založeného 14. ledna 1833.
V Ž uvedené datum u Balády „V Praze dne 25tého listopádu“
(tj. roku 1832) se obecně přijímá za datum vzniku básně. Lze je
proto považovat za terminus post quem pro dataci dopisu, který byl
patrně napsán před 14. lednem 1833, soudě podle toho, že inter-
punkce v básni, jejíž text se jen nepatrně odclýluje od znění v Ž,
je zde bohatší především v užití vykřičníků. Text posledního řádku,
porušený odtržením další části listu, interpolujeme, a to slovem *p[olské]*

divinačně a slovy *hojnost* (které je v autografu z větší části čitelné) a *d[ostání]* podle *O17*. – Janský vyslovil domněnku, že text pokračující na utržené části dopisu obsahoval sdělení citované Sabinou v Úvodu a zde otištěné na str. 342 pod číslem XXIV (srov. komentář na str. 547). – Polština v dopise prozrazuje začátečníka; zachováme ji ve všem beze změny.

4 *Eduard Hindl* (1811–1891) – o něm viz vzpomínku Boženy Hindlové (Janského *Vzpomínky*, 216 n.) a *Životopis*, str. 82 a další (tam i podobizna). Podle Aloise Šimona (*Od Ještěda k Troskám* 12, 1933, 51) přicházel prý Mácha často k Hindlům do Kláštera na zámek, kde Eduard s otcem Tomášem působili tehdy jako hospodářští úředníci, a přemlouval prý Eduarda, aby se s ním vydal na noc do některé okolní zříceniny, kde při ohni probděli celou noc; 7 *Valé* – srov. dopis VIII; snad pes; 10 u *Mošci pana ojca twego* – zkratka rozepsána podle Szyjkowského, který rovněž podrobně rozebral jazykovou stránku dopisu (viz o. c., 31 n.); 23 *Křinecký* – vlastně generál J. Z. Skrzynecki, bývalý nejvyšší velitel revoluční polské armády; od konce září 1832 bydlel v Praze, kde byl pod policejním dohledem; 25 *barón Laryš* – Edmund Larysz (Larisch), tehdy asi sedmnáctiletý, přišel do Prahy po polském povstání a od roku 1835 zde studoval filosofii (srov. Pichlovy *Vlastenecké vzpomínky*, 1936, 77 a pozn.); 26 *I kněh k čtení tady mám ... hojnost* – polské knihy půjčoval Máchovi podle paměti Machových polský šlechtic Veselský.

305 Dopis II (*O17*)

Autograf je nezvěstný, otištěno z *O17*, kde je zlomek dopisu označen II. Grafický obraz opisu nasvědčuje tomu, že opis byl pořízen z kusé předlohy. Byl jí patrně dvoulist, z něhož měl opisovač k dispozici horní pruh prvního listu, na jehož druhé straně byl text „pospíchali... ale jsou tři“. Podle poznámky, kterou opisovač připojil v závorce za druhým odstavcem („Sem patří tři znělky. 1. Vzešel máj! – 2. Ještě jednou v mladosti mé kraje, – 3. V hloubi citů kde mám slova [vzítí.]“), následovaly znělky.¹ Část listu, na kterém byly napsány, byla zřejmě oddělena. Králík připouští, že znělky mohly být přímo vepsány do dopisu a že je mohl „dát stranou“ Sabina, který měl „zájem na roztržení Máchovy rukopisné pozůstalosti na biografické dokumenty a na literární texty“ (DM, 187 n.). Analogicky podle

¹ Podle jejich textu provedl Hindl opravy v *Ž* (srov. poznámky k *Znělkám* č. 2, 3 a 5, I 418–420).

úpravy několika autentických dopisů, které mají v záhlaví několikařádkovou zarážku, soudíme, že opisovač, který měl před sebou již jen proužek s citovaným textem, nezaznamenal to, co bylo na rubu, tj. v horní části první strany, kde mohlo být případně jen datum a oslovení. Text na druhém listě (tedy na třetí straně), začínající slovy „V březnu 1833“, byl v předloze rovněž neúplný, a to tak, že z tohoto listu scházel na pravém okraji svislý pruh v rozsahu asi třetiny šířky. K tomuto odhadu docházíme srovnáním nejčastějšího řádkového literního rozsahu v srovnatelných autentických dopisových autografech s rozsahem kusých řádků reprodukovanych i s torzy slov v opise *O17* a dále rovněž obdobou s takovými listy, které nebyly zasilány v obálce, nýbrž které byly složeny a opatřeny adresou na středním poli čtvrté strany, jež vzniklo složením listu nejprve trojmo podélně a pak trojmo našíř. Je velmi pravděpodobné, že ke ztrátě části druhého listu došlo tím způsobem, že se papír uložením porušil a opotřeboval v místě přehybu tak, že nakonec odpadl. Je to snad stejný zjev jako ztráta přehnuté části (trojúhelníkové) u dopisu I.

Úryvek z dopisu Sabina otiskl v Úvodu (str. 44); chybějící části volně doplnil takto: E[duarde! píšete mi,] že jste zříceninou, to jest lež, kdo říci může „já jsem [zříceninou“, musel jindy pevným hradem bývati. – Já jsem] pevná věž; ... Jestlipak o svátcích již bude zeleno? – [Já toužím po] kraji, až milo! – ... (Text mimo závorky reprodukuje podle opisu; v Úvodu jsou textové úpravy.) Při doplňování kusých řádků Sabina vůbec nepřihlížel k tomu, aby aspoň přibližně zachovával stejný literní rozsah chybějícího textu. Králík si všiml (o. c., 188) nestejného rozsahu doplňovaných řádků a vyslovil domněnku, že Sabina byl schopen kusý text z opisového souboru doplnit „i bez vnější pomoci“, tj. bez znalosti autografu, v němž by byl už někdo text doplnil vpiskem.

Fakt, že Sabina text dopisu interpoloval, navodil však u Králíka pochybnost o autentičnosti jeho druhé části. Zvolání „Hrome a Plúto!“ je prý u Máchy nezvyklé a nejpodezřelejší je prý zpovědní ráz této části. Ačkoli se list zachoval jen zlomkovitě, Králík nadhazuje možnost, že na předloze, z které byl pořízen opis, byl původně podepsán Karel Sabinský; touto domněnkou by se prý vysvětlilo, proč byla ustržena pravá strana druhé části dopisu, – aby totiž zmizelo pisatelovo původní příjmení (str. 196). K tomu poznamenáváme: 1. Byl-li odstrížen postranní pruh druhého listu (části) proto, aby zmizelo jméno apokryfního autora, vylučuje se tím jiná Králíkova domněnka, že tu byly odstríženy Máchovy znělky. Už sama představa, že tu znělky

byly umístěny, je totiž v naprostém rozporu s prostorovými možnostmi dané stránky. Kromě toho odstřížením pruhu se znělkami z druhého listu (části) se nevysvětlí kusost listu prvního, tj. první části podle Králíka, protože znělky jsou zde závěrem zbylého textu uvedeny a mohly zde tedy jen následovat. Představa, že by zbylý text první části pocházel až z konce stránky, na které byly napsány znělky, je absurdní; sám začátek zlomkovitého opisu svědčí o tom, že jde o pokračování z předcházející stránky. – 2. Operovat tím, že uvedené zvolání je u Máchy nezvyklé, nemá hodnotu vážného argumentu; ojedinelost nevylučuje možnost. Podobně se má věc se „zповědní pasáží“ dopisu: „že jste zříceninou ... beze všeho světla“. Pro její domnělou apokryfnost argumentuje Králík takto: Mácha má sice ve svém dile mnoho obrazů věže, ale rozhodně věž není u něho „symbolem vnitřní emigrace životní“, jak se vyjádřil Eisner; prokazatelně bývá věž symbolem životního osudu u Sabiny, např. ve Vzpomínkách, kde se praví o jakémsi bohémském trosečníkovi, o kterém se jinak nic neví: „Jméno si dal Jan Troska, což patrně na jakousi ruinu ukazuje.“ Namítáme: Nehledíc ani na to, že podobnost mezi pasáží dopisu a Sabinovou zprávou jest jak jen možno vzdálená, Králík neprávem vydává symbolický motiv zříceniny za příznačný toliko pro Sabinu; jde totiž o motiv obecně romantický. Jako takový jej máme v pojetí Máchovi mnohem bližším doložen v *Ž na rkp.* str. 83 (zde str. 173). Ve výpisku z Byrona v Korsakově překladu se tu čte dokonce v přímém sousedství veršů navozujících obraz bytosti, jež skrývá žal, tedy obraz blízký závěru Máje. Pro úplnost pak třeba dodat, že se motiv zpustlé stavby nebo zříceniny symbolizující osud národa vyskytuje u Máchy několikrát, zejména je rozveden v německé básni *Elegie*. – 3. Kdyby byl Sabina autorem dopisu, bylo by nutno odpovědět na otázku, proč vyrobil s určením pro Hindla (neboť i Králík přijímá čtení E[duarde!]) apokryf, který je však představitelný jenom jako projev z ruky Máchovy, protože obsahuje fakta, jež se mohla vztahovat jen k Máchovi (popřípadě k zážitkům Máchovi i Hindlovi společným) a která je možno bezpečně ověřit. Tak víme především, že do Máchova nejbližšího okruhu patřil Karel Havlík, který už v roce 1833 organizoval studentská ochotnická představení v Žebráce. Také lokality zmíněné v podezírané druhé části dopisu dají se zcela nenásilně vysvětlit jenom tehdy, chápou-li se jako Máchovy reminiscence na jeho cestu s Hindlem roku 1832 (srov. Poznamenání cest v *Ž, rkp.* str. 104, zde str. 218 n.). Zejména pokud jde o tuto cestu, Sabina si ji nemohl plně zrekonstruovat ani na základě znalosti Máchova záznamu, protože ten není dokončen. – 4. Docházet na základě takto chatrné

hypotézy o Sabinově autorství druhé části dopisu k závěru, že úvaha o obsahu chybějícího postranního pruhu záleží na tom, „zda se přikloníme k máchov kému či sabinovskému původu záhadného dopisu“ (str. 197), je postup nevěcný, protože připouští závislost poznání na subjektivistickém přístupu k hodnocení textového pramene. Proto také nepřesvědčuje Králíkův názor, že zpovědní pasáž nejen v tomto dopise, ale i obdobná místa v Máchově korespondenci vůbec je třeba přičíst na vrub Sabinovi.

306, 4 *Grabinger* – Josef Vilém G., herec Stavovského divadla; *Sosnomíl* – postava z Klicperovy hry *Jan za chrta dán*; 6 *sit mihi terra levis* – budiž mi země lehká; snad obměněný citát z Tibulla: *levis sit tibi terra* (srov. *Albii Tibulli ... carminum libri tres, iterum editit Fr. W. Lenz, Lipsko 1937, str. 58*). V přibližně stejné době, do které klademe dopis, četl Mácha obměněný citát v článku v *Auslandu* (srov. *Ž, rkp. str. 30, zde str. 89, ř. 18*).

*

Časově za dopis II patří tento dopis Eduarda Hindla Karlu Hynku Máchovi:

„18. března [1833]

Hynku!

Dnes, na můj sváteční den, chtěl jsem na pannu vlézt, a byl jsem na babě. Byste si však nemyslel, že jsem na můj svátek na hlavu upadl, neb d' Euan Euios! slavil, musím Vám to vyjádřit. Jam stat, jam trepidat by neměl aniž [s] mou pannou, aniž [s] mou babou co činiti. Chtěl jsem totiž jíti na Troska, – které, jak na jich vyobrazení vidět, z dvouch tvrzí – Panna a Baba jmenovaných – pozustávají. Místo Trosek šel jsem ale na jednu vysokou a prostrannou horu, Mladému Boleslavu nablízku, Baba jmenovanou. Bez dalekohledu uzříte z ní Mladého Boleslava, Kosmanosy, Hradišt, Klášter, Housku, zbořeniny: bezdězskou, perňštejskou, michalovickou, zvířetickou, valečovskou, Troska; a mnohá jiná místa. S dalekohledem bůhvíco. Litoměřické věže prý mají z té hory být vidět. Těšil jsem se, že z ní hrad Klopaj (Hanžburek) uvidím, však selhalo mi. Kdybyste si mohl nějaký dalekohled zaopatřit, ten by nám zde byl velmi potřebný. Já zde žádný nemám. Jeden dalekohled se od mého otce jeden študent vypůjčil a ztratil jej a druhý dalekohled jsem já zkazil, a tak zde není žádný.

Příjde-li sem Kudrna a ten třetí, bude mi to milý. „V cizině by byli neradi“ – zdaliž já jsem zde domovem? Však o to vše by se již postaralo. Hned po přečtení toho psaní napište aspoň pár řád(ku)ek, jestli

a kdy sem přijdete, bych věděl, kdy Vás čekat. Neb já jsem brzy tu, brzy tam, doma sedět je mi nemožno. Ale před čtvrtým přijďte na každý způsob, sice bysme se málo naběhali; a v pádu kdybyste sem nepřišel, já bych si do Prahy pospíšil – tak jak teď s psaním pospíchám –, abysme o svátcích – v čem by Vám kondice nepřekážela – okolo Prahy běhali. Tedy mi dozajista pište, má matka dá již psaní v neděli sama na poštu. [S] Malou Skálou není nic, tam ještě všude sněh. Ale když bysme se zde v úkolí potoulali, šli bysme – neb já na každý (pád) způsob teď do Prahy pujdu – buďto přes byččovský neb přes litoměřický kraj do Prahy, pročez jestli je máte, od těch krajů mapy [s] sebou vezmete. S horami ještě není nic, tam všude sněh a notná zima. Ať jen Kudrna též sem jde, velmi rád jej budu vidět; „abyste spořil na nás“, budu dle možnosti hledět, něco budu mít. Přijďte sem tedy celá svatá trojice; ale v pondělí očekávám pevně psaní – a i Vás všech bych se již rád dočkal.

Pero nechce psát a posel na psaní čeká.

Mapu a poznamenání kněh vezte [s] sebou, a budete-li míti, i perspektiv. Nepodepišu se na to hezké psaní.

Buďte sbohem.

Až do Mladého Boleslava jděte po silnici, z Mladého Boleslava ale po Jizeře řece, a tak přijdete na zbořeninu michalovickou a pak zvířetickou (Zweretitz neb Daleschitz na mapě), pak k městečku k Bakovu a odtud za hodinu jste v Klášteře, tím si jen hodinu cesty zajdete, a zato dvě zbořeniny uvidíte.“

Autograf je nezvěstný, zachoval se jen opis psaný latinkou a největším pravopisem (1 list form. 21,5 × 17,6 cm, s potrhaným okrajem, uložený v literárním archívu PNP; nad neúplným datem je připsán tužkou rok: 1836). Krčma datoval do roku 1835, odvolává se na dopis Antonína Marka Jungmannovi (ČČM 63, 1889, 265), kde je zmínka o cestě čtyř studentů. Markova zpráva týká se však cesty, o níž Mácha píše Janu Máchovi 10. března 1835 (srov. zde dopis VII). Nepochybně správnější je datování do roku 1833, protože tehdy byl Zelený čtvrtek 4. dubna, kdy už byly školní prázdniny (viz zmínku v dopise). Hindl měl svátek 18. března (Eduarda). Roku 1835 nebyl by už Hindl poučoval Máchu, kudy má jít. Na Krčmův omyl upozornil Králík (HT, 103) a určil společně s Janským nové vročení.

neb d' Euan Euios slavil (u Hindla: d Evan Euos) – smysl: nebo dokonce boha vína slavil. Euan Euios bylo původně volání při slavnos-

tech na počest řeckého boha Dionýsa (informace prof. dr. R. Hoška); zde zastupuje jméno božstva podobně jako začátek latinského obscénního hexametru *Jam stat...* tu zastupuje přímé pojmenování „penis“; *Kudrna* – Josef K. (1812–1892), Máchův přítel ze studií, od roku 1842 lékař v Netolicích; v jeho pozůstalosti bylo několik knih s Máchovým podpisem (Rod Svojanovský od Klicpery, Divadlo od J. N. Štěpánka, díl 6, Harfa od J. E. Vocela, Ivan od Fr. A. Rokosa), Máchův opis prvních šesti stran Macháčkova Krasořečníka a kolorovaná kresba Karlštejna s podpisem a datem: Hyn. Mácha, 1831; „*V cizině by byli neradi*“, „*abyste spóřil na nás*“ – citáty jsou buď ze ztraceného dopisu Máchova, nebo z dopisu Kudrnova; *v čem by Vám kondice nepřekážela* – Mácha dával soukromé hodiny, srov. deníkový záznam z 21. října 1835; *má matka* – Hindlova matka bydlela v Praze.

*

306 Dopis III (R38)

Autograf je v literárním archívu PNP. Je to dvoulist formátu 19 × 11,6 cm, který býval ještě napříč vpůli přeložen; tak byl uložen nebo nošen, jak nasvědčují oddrolené dolní okraje a vnitřní rohy složeného dvoulistu, zejména však vnější rohové okraje obou listů. Na druhé straně jsou na několika místech zrcadlové otisky silněji napsaných liter, značek a škrty z třetí strany; při obracení třetí strany byl podle toho druhý list poněkud ve hřbetu dvoulistu posunut směrem vzhůru. Při psaní čtvrté strany byl bezpochyby dvoulist rozložen, protože interpunkční čárka a koncová litera slova ve dvou za sebou následujících řádcích přesahují nepatrně na první stranu. Hřbet dvoulistu, do značné míry prodřený, je nyní na vnější straně podlepen. Dopis je psán kurentem, oslovení latinkou. Text sahá do dvou třetin čtvrté strany, poslední slovo je napsáno až téměř k okraji a za větou není tečka ani jiné znaménko. Oslovení je psáno větším písmem, a to tak, že mezi literami jsou mezery, litera *š* je doplněna do mezery mezi literami *e* a *i*. Písmo je asi do poloviny první strany drobnější a úhledné, pak zřejmě se zrychlením tempa stále se zvětšuje a je roztaženější, zvětšují se mezislovní i meziřádkové mezery, jak je to obvyklé u jiných Máchových autografů. Pod slovy „neslavné smrti“ lze rozeznat velmi jemnou kresbičku, připomínající vysoký košatý strom s obláčkem; kresbička je proti textu stočena o devadesát stupňů. Podobné kresby se vyskytují i v jiných Máchových autografech, srov. například Ž, rkp. str. 103, zde str. 217, ř. 18 a 25. – Paleograficky se tedy dopis Benešovi po všech stránkách jeví podle našeho názoru jako

Máchův autograf. Janský jej považoval za koncept, který si Mácha uschoval.

Králík věnoval dopisu druhou část své studie o Máchově korespondenci (DM, 151–184). Konstatuje tam, že „na první pohled je pozice listu Benešovi příznivější než postavení dopisů neznámé dívce“, protože se zachoval originál, který se pokládá za Máchův autograf; tato okolnost však pro něho „neznamená příliš mnoho, neboť máchovská paleografie je pořád ještě v plenkách“. Za potřebné vnější znaky autentičnosti považuje u dopisů „adresu a známky toho, že byly dopraveny poštou“; jen u těchto korespondenčních kusů s plností znaků autentičnosti bude podle něho možno začít s rozborem. Proti takovému postupu není co namítat. Konkrétně však oběma podmínkám vyhovují jen dopisy XII (Šimákovi), XIX, XX a XXI (rodičům), z nichž ještě dopisy XII a XXI nesou stopy po pečeti, stejně jako dopisy VIII (bratru Michalovi), IX (Hindlovi) a XIII (Veselskému), na nichž však není razítko se jménem odesílacího místa a které tedy byly patrně dopraveny jiným způsobem než poštou; svědčí o tom narážka v dopise VIII (Michalovi), týkající se možné nejistoty o řádném doručení dopisu (srov. zde str. 312, ř. 19 n.). Je hodno pozoru, že Králíkovým postulátem se tak svým způsobem odpírá autentičnost i dopisu, o němž sám nepochybuje (XIII).

Vedle vnějších znaků autentičnosti dopisu III obsahuje však jeho text též velmi výrazný znak vnitřní, totiž Máchovo pojetí času: „...blesk, o němž se říci může byl i bude, nikdy však on jest“, které analyzovala R. Grebeníčková v pojednání *Popisy čtyř cest v Marince* (Realita slova Máchova, 1967, 123 n.). Konstatujeme zde pozoruhodnou shodu s Máchovým fragmentárním zápisem „Minulost a budoucnost...“ (srov. str. 251), kde se čte: „...životu není přítomnost žádná, lze jen říci bude a bylo...“ Ačkoli uvedená svědectví pro autentičnost dopisu jsou pro nás velmi závažná, vyrovnáváme se přece s Králíkovými staršími i novějšími rozbory dopisu, nesenými snahou prokázat jeho apokryfnost.

Ve své *Pouti krkonošské* (str. 15 n.) upozornil Králík na těsné vztahy k textu ze Ž, rkp. str. 46 (Já miluju květinu...) a k *Pouti krkonošské* (srov. pasáž „On s roztouženým srdcem vstoupil v svět...“, II 21 n.). Přitom v dopise shledal první zárodečnou formu myšlenky rozvedené potom ve zmíněné pasáži *Pouti*. Co se týče datování dopisu, posunul jeho vznik do některého z posledních měsíců roku 1833. Lze souhlasit s Králíkovou chronologií: Ž – dopis Benešovi – Pouť, ale nelze přijmout datování dopisu a argumenty, které mají jeho dataci podepřít. Svou argumentaci získal Králík interpretací dopisu, který je podle něho

„vlastně celý ‚odhřešením‘, co provinil jazyk“, tj. Máchovou omluvou Benešovi za „posměšné řeči“, čili jinak řečeno, pokusem obnovit vzájemné porozumění. Tato interpretace dopisu je očividně nesprávná, mimo jiné proto, že ještě vychází z nadsazené představy, která se v máchovské literatuře vytvořila o Benešově osobnosti. Zatímco totiž Krčma označil Beneše celkem střízlivě za osobitou postavu, intimního přítele a zajímavého druha Máchova (Dílo III, 427), Janský naproti tomu v Životopise (str. 77 n.) tvrdí, že Jan Beneš (1809–1834) měl na Máchu prokazatelně velký vliv svým pesimismem a rozervaností. Po pravdě řečeno, Králík tuto výchozí představu podstatně korigoval v druhé kapitole studie „O Pouti krkonošské po letech“ ve sborníku Krkonoše – Podkrkonoší 3, 1967, 265 n. Zde přisoudil Máchův dopis jakožto apokryfní výtvar Sabinovi, který prý chtěl dopisem doložit vnitřní život Máchův v době, kdy dopis domněle vznikl; skutečnost, že adresátem dopisu Sabina učinil Beneše, vykládá Králík jako důkaz nikoli Máchova hlubokého vztahu k Benešovi, nýbrž jako důkaz silného vztahu Sabinova. Sabina prý totiž, pokud jde o Beneše, „nejspíše přenesl na Máchu kus své vlastní biografie“.

Toto Králíkovo tvrzení je naprosto nepodložené. Jestliže je totiž velmi málo svědectví o Máchově vztahu k Benešovi, se svědectvími o Sabinově vztahu k Benešovi je to ještě horší: neví se o něm vůbec nic. Spolehlivé biografické údaje jak Krčmovy, tak i Janského spíše nasvědčují tomu, že se Sabina s Benešem osobně sotva znali. Bez jakékoli opory je také Králíkův zdánlivě nesporný předpoklad, že Sabina s Máchou a Hindlem navštívil Beneše při cestě do Krkonoš roku 1833, která umožňuje přibližnou dataci dopisu. O Sabinově účasti na této cestě totiž mlčí i Úvod, který jinak obsáhleji informuje o Máchových cestách s přáteli Hindlem a Strobachem a o jeho samotářských poutích po českých krajinách. Ze společných vycházek Sabinových s Máchou je v Úvodu zachycena jen večerní a noční vycházka na Vyšehrad a po Praze; citát z Máchova deníku o společné návštěvě hřbitova na Olšanech Sabina v tištěné verzi Úvodu vypustil. Klade se tedy otázka, zda by byl Sabina zvláště zdůraznil, že teprve na Vyšehradě poprvé mohl „tak hluboce nahlédnouti v ducha i srdce“ Máchovo, a zda by mu byl Mácha líčil své zážitky večerů v Krkonoších, kdyby ho byl Sabina skutečně do Krkonoš doprovázel. Úvod povahopisný i jinak vyvrací Králíkovu domněnku. Beneš je v něm (Vzpomínky, str. 29) charakterizován jako jeden z trojice Máchových mrtvých přátel. Sabinův portrét prvního z nich, Pokorného, se očividně zakládá toliko na informacích z druhé ruky. Data uvedená v Janského Životopise nasvědčují tomu, že se Sabina s Pokorným v Máchově kruhu

vůbec nemohl setkat. Tím se také vysvětluje Sabinův hrubý omyl s dopisem V. Štulce patrně K. Havlíkovi, který Sabina vydává za Pokorného dopis Máchovi. Druhého z přátel, Franka, představuje Sabina úplněji a konkrétněji, uváděje přitom též okolnosti, které se zdají nasvědčovat, že ho osobně znal. Naproti tomu Benešova charakteristika je především nepoměrně kratší a chudší; shrnuje toliko několik málo obecných rysů, které až na jeden opakují to, co už bylo řečeno o obou předchozích: pro Beneše vybývá Sabinovi vlastně jenom tvrzení o jeho rozervanosti, což je vedle údajně apokryfního dopisu Benešovi jediná dochovaná výpověď současníka o něm. Její povaha opět rozhodně nenasvědčuje tomu, že by se zakládala na hlubším vlastním poznání.

Náznačky Sabinova autorství podezíraného dopisu Králík podrobnou argumentací v studii Máchova korespondence (DM, 139 n.) proměnil v tvrzení. Ve shodě s Eisnerem zde především rozlišuje a vzájemně ostře kontrastuje dvojí vrstvu Máchových dopisů: listy ryze věcné a listy zpovědní, které jsou podle něho leckdy podezřelé, ne-li přímo apokryfy. Mezi ně řadí zcela jednoznačně právě dopis Benešovi, který prý Sabina koncipoval po Tylově Rozervanci.

Při tomto dohadu Králík nepřihlíží k závažné okolnosti: domnělý apokryfní dopis nebyl v Úvodu otištěn. Sabina jej vypustil právě tak jako rozsáhlý polemický komentář, kterým jej doprovodil a který je očividně zaměřen na Máchovu obranu proti Tylově karikatuře v Rozervanci. Jak ukazuje srovnání tištěného Úvodu s jeho původním úplným zněním, které je možno rekonstruovat pomocí tzv. Dodatků, nejsou tyto vypustky jediné. Úprava pro tisk zajisté sledovala též zkrácení textu, aby bylo možno do prvního sešitu chystaných Máchových Spisů zařadit „aspoň menší část Máje“, jak soudil Krčma (Dílo III, 425).¹ Přitom však Úvod nebyl krácen mechanicky. Analýzou lze naopak prokázat, že šlo o jeho záměrnou redakci. Na několika místech jsou provedeny slovní retuše, vypuštěny nadbytečné explikace, text je zpřesněn; v této kategorii úprav Sabina nebyl zcela důsledný a vyčerpávající. Naproti tomu zmizela všechna místa, u nichž se dalo počítat se zásahem cenzury, tj. zmínky o nepřátelském postoji státu k českým národním snahám, o revolučním roce 1830 v Evropě, o četbě Herloßsohnova Mefista, o popření boží existence a patrně též o knězi, který zneuctil své člověčenství. Stejně důsledně pak Sabina vymýtil všechny úryvky z Máchových děl, které svědčily o jeho výji-

¹ V prvním sešitě o rozsahu 128 stran je na dvaceti stranách otištěno prvních 384 veršů Máje; při plném znění Úvodu by se bylo vešlo nejvýše 86 veršů.

mečností, pesimismu a společenské nezačleněnosti, jakož i své vlastní komentáře, které podtrhovaly a společensky motivovaly tyto vlastnosti jak Máchy samého, tak vůbec básníků byronského typu. Nikoli náhodou tedy postihl Sabinův škrt také podstatné části z Máchova „zповědního“ dopisu Hindlovi, zatímco v tištěném Úvodu zůstal „věcný“ dopis témuž adresátovi právě tak jako Máchovy litoměřické dopisy rodině: Králík je tedy v rozporu se skutečností, píše-li, že se v Sabinově Úvodu „zcela zřetelně dává přednost dopisům zповědním před věcnými sděleními“ (str. 141).

Je otázka, jaký je smysl celé redakce Úvodu. Především je nepochybné, že Sabina vypustil ta místa, jimiž by byl podepřel správnost Máchova portrétu, jak jej podal Tyl v Rozervanci. Mimoto působila tu nepochybně také ta skutečnost, že obrana rozervanosti v polovině čtyřicátých let nebyla již aktuální vzhledem k naléhavějším úkolům národní literatury (srov. studii M. Otruby Souvislosti a smysl předbřeznového zápasu o Máchu a jeho dílo, Česká literatura 5, 1957, 255 n.). Za daných okolností je tedy sotva možno vysvětlit, proč by byl Sabina po vydání Rozervance koncipoval inkriminovaný list, když mu muselo být zřejmé, že jeho otištěním by vystoupil proti vlastnímu záměru, jež sledoval vydáním Máchova díla.

Dopis Benešovi interpretoval svého času P. Eisner (Na skále, 1945, 125 n.). Králíkův rozbor dopisu, kterým se snaží podepřít svůj soud, že jde o apokryf z ruky Sabinovy, je současně polemikou s touto Eisnerovou interpretací. Přitom však Králík sám bezděky této interpretaci podléhá: více než z toho, co lze nepředsudně vyčíst přímo z textu dopisu, vychází z významu, který do něho vložil Eisner. Je totiž otázka, do jaké míry má Eisner pravdu, praví-li, že se pisatel dopisu „přiodívá šarlatovým pláštěm pekelnickým“, že se stylizuje do prokleteckého nadčlovectví a že tu dokumentuje svůj titanismus. Právě tak je pochybné, zda Mácha vskutku viděl adresáta dopisu tak, jak jej vidí Eisner, totiž že je to „důvěrník faute de mieux, lidská zповědnice, kterou vskrytu opovrhujeme“, důvěrník, jemuž jsou uštědřovány „mravní kopance“. Podle našeho názoru především podal Eisner vztah Máchův k adresátovi velmi zkresleně. Jak dopisu rozumíme, snaží se Mácha Benešovi trpělivě vyložit, že se zmýlil v domněnce o jejich hluboké spřízněnosti; snaží se mu vysvětlit, proč si nemohou rozumět, a projevuje upřímný zájem o jeho duševní klid. Vyplývá z toho tedy také, že nelze nadále držet představu o tom, že by byl Beneš s Máchou hluboce spřízněn a že by byl mohl na něho dokonce silně působit. Abruptní zakončení dopisu pak vykládáme tak, že Mácha, docházející k rezignujícímu poznání, že právě pro vzájem-

nou odlišnost i tento jeho trpělivý výklad by se minul cílem, poně-
vadž by jej snad adresát ani nepochopil, taktně nechtěl svým dopisem
Beneše znepokojovat, a proto jej nedokončil a neodeslal. Eisner rovněž
zkresleně přehnal některé nepochybné rysy Máchovy charakteristiky. Je
ovšem pravda, že se některé Máchovy dopisy vyznačují patosem, srov.
zejména pozdní dopis rodině (č. XXI), ale už také raný dopis Lori (č. V),
který – jak si povšiml Eisner – obsahuje mimo jiné nápadnou, i když
funkční nadsázku. Nejednen Máchův nesporně autentický projev dále
svědčí o jistém pocitu výjimečnosti – co jiného by třeba naznačovalo
moto na titulním listu Zápisníku. Podle našeho názoru se poloze
dopisu Benešovi tónem a autostylizací podobá nepochybná pasáž
dopisu Hindlovi ze začátku března 1833 (č. II). Máchův vztah
k přátelům nebyl také tak jednoznačný, jak se jej snaží vidět Králík
na základě úryvků z dopisů Janu Máchovi, které se nevytrženy ze
své souvislosti jeví – zejména v dopise týkajícím se distribuce Máje –
jako zcela konvenční. Tento ráz sdělení je zvláště jasně patrný z toho,
že se v dopisech XII a XIII (Šimákovi a Veselskému) opakují téměř
doslovné formulace týkající se exemplářů Máje, které Mácha určil
pro ně. Celá Máchova korespondence se ovšem vyznačuje výraznými
odlišnostmi danými okamžitou situací pisatelovou a také osobností
adresátovou. Nelze tedy prohlásit jednu skupinu listů za jediné re-
prezentující typ Máchovy korespondence a le o lů o lněně podezírat
nebo dokonce odmítat všechno, co se od těchto jediné „máchovských“
dopisů odlišuje. Dopis Benešovi není v souboru Máchových listů tak
cizorodý, jak by to chtěl po Eisnerovi dokazovat Králík.

Při důkazu, že tu jde o Sabinův podvrh, Králík postupuje stejně
jako u všech údajných apokryfů. Shledal reminiscence z nepochybných
Máchových textů a prohlásil, že jsou zde koncentrovány a přitom
vyhnány ad absurdum. Jde o motivické reminiscence na Pouť krko-
nošskou (srov. II 108, 21 n.), Křivoklad (srov. II 49, 4 n.) a Zápisník
(srov. rkp. str. 46, zde str. 124, ř. 8 n.). Protože se posunem významu
i stylizací odlišují od svého tvaru v původním kontextu, je to pro Krá-
líka důkaz, že nemohou být z ruky Máchovy. Tu však vyvstává zá-
sadní metoická výhrada. Králíkovi se ocitají na stejné rovině různé
žánry; nepřipouští, že totéž téma nebo též motiv se může a musí
proměňovat podle zapojení do nového kontextu v tom kterém žánru.
Pro tvrzení, že dopis Benešovi je apokryf, není tedy zásadně průkazné,
že v něm mají jinou podobu motivy, které na svých místech figurují
v jiných Máchových textech.

Tím už je vlastně dáno stanovisko k prvnímu Králíkovu tvrzení
(str. 156), že totiž pasáž dopisu po citátovém čtyřverší je proti Pouti

kusá; výrazu „který by celý obejmul svět“ prý chybí kontrast „ale objal pouhou zemi“. ¹ Králík se dále domnívá, že jsou v dopise sekundárně kontaminovány dvě představy v Pouti od sebe oddělené, totiž ‚kvítko‘ a ‚rozvitá růže‘, představy, které prý jsou u Máchy určité „od původu samostatné“. Podle Králíka ke každé z těchto představ „náleží celý významový kontext, růže vábí vůní, básník se k ní shýbá, kdežto kvítí trhá a otrčese se chladem, když spadnou kapky rosy“. Důkazem dodatečné kontaminace v dopise Benešovi je mu pak to, že „trhání se k růži nechodí, logicky náleží ke kvítku“. Králíkovo tvrzení, že oba květinové obrazy jsou od počátku samostatné, nezaměnitelné a že se naprosto nescmčují, je však nepodložené. Hned z dialogu mezi holoubátkem a růžovým keřem v Marinčině písni (I 159), již se v této souvislosti dovolává, plyne, že se tu kvítkem jednoznačně míní růžové poupě. Právě tak je nesprávná Králíkova interpretace dvou znělek, která má rovněž podporovat jeho názor. V první z nich je sice růže uvedena ve vztahu k hrobu, ale naprosto chybí gesto básníkovy sklánění se k ní. Pátá znělka pak nemluví o trhání zrosených květů; kvítí tu metaforicky zastupuje mladost, která bez slunce, tj. v básníkově životní noci, nemohla rozkvést. Důsledně jsou oba květinové motivy odděleny jenom v Pouti a v básni V svět jsem vstoupil – podle Králíka apokryfní –, kdežto v celém Máchově díle je význam obou představ velmi proměnlivý a jejich spojování složitější. Je sice pravda, že je často spojena představa růže a hrobu, a to už v Máchových německých básních, avšak s hrobem se pojí i představa rozmarýny (srov. I 158 a 162), dále tisu (srov. I 186), který sem přešel patrně náhradou za cypřiše, jež se jako dobové topos vyskytují v Máchových německých prvotinách, a konečně i kvetoucího jasmínu (srov. II 139). Růže však kvete u Máchy i v stínu smuteční vrby, ale nikoli na hřbitově (srov. I 228). Konečně pak je v jeho lyrice častý obraz uvadlé růže, která nevoní, ačkoli Králík tvrdí, že obraz růže je držen toliko v poloze vizuální a olfaktorické, tj. že je vybudován na rozporu opojné vůně a hrobu. Co se týče zroseného kvítí, jde rovněž o frekventovanou představu. Nelze si však nepovšimnout, že spojení květu a noční rosy zase není nerozlučně pevné. Především se u Máchy několikrát vyskytuje zrosená růže (srov. například I 155), nikoli květ, právě tak jako naopak rosa bez květu (srov. pointu šesté znělky, kde se představa rosy váže s umklou harfou, Máchovým autostylizačním symbolem);

¹ Pro genezi dopisové formulace „který by celý obejmul svět“, jakož i pro paralelní místo v Pouti není patrně bez významu, že Mácha četl velmi obdobnou charakteristiku idealistického mladého muže, později propadnuvšího deziluzi, v Klingerově portrétu cara Alexandra (srov. Ž, rkp. str. 16, zde str. 61, ř. 18 n.).

v Pouti krkonošské zrosené kvítí zastupuje „v noc zavitá koruna osamělého stromu“ (srov. II 109, 25–26); nejde také vždy o „chladnou noční rosu“, jak tomu chce Králík (srov. I 227). Kromě toho je u kvítku zdůrazňována vůně (srov. I 123), květiny jsou dokonce spojovány s hrobem nebo s mrtvým (srov. I 73, 77 a II 136, 4–5). Povaha květinových motivů v celém Máchově díle nemůže tedy přispět k posile přesvědčení o apokryfnosti dopisu, zvláště také když kat, který je i podle Králíka do jisté míry Máchovým autoportrétem, zrosené kvítí netrhá, nýbrž rozšlapává (srov. II 35, 31).

V motivu, do něhož je vložena představa larev (Noční tmou neprohlednou...), Králík vidí svědectví Sabinova autorství, protože je tu prý smazána hranice mezi subjektem a larvami, kdežto v Pouti je důsledně dodržen protiklad živého člověka a lichých stínů (str. 157). V dopise prý jde o naprosto absurdní demokratismus, jestliže je básník ztotožněn s larvou. Nesmiřitelný protiklad já – oni je zde podle Králíka utopen v ploché první osobě plurálu „plížíme se“. Namítáme: V Máchově autentickém díle se především najde doklad toho, že protiklad, „já“ a „oni“ je setřen. Na vypjatém místě Křivokladu (srov. II 49, 15–17 a 23–25) kat v rozmluvě s Husem, v níž motivuje svůj rozpor se světem i to, proč se skrývá za maskou, praví: „také jsem však i každým člověkem opovrhal pro bídnost jeho, a proto jsem opovrhl i sám sebou“ a dále „byl to jen strašlivý posměch, jaký jsem si ztropil z člověčenství a jakým jsem i sebe sám nanejvětš tryznil“. Táž myšlenka („...opovrhl světem, mnichy i sám sebou, za opovrženlivého se maje, poněvadž vše opovrhoval“) je obsažena v Ž na rkp. str. 32 (zde str. 94) na místě, které je i jinak závažné (srov. dále). Nehledě dále ani k tomu, že hrdina v žánrově odlišné Pouti nemůže mluvit v první osobě plurálu, jeví se nám napadaná pasáž v dopise vnitřně zcela logická. Mácha ví, že není se svým výjimečným osudem osamocen, a může se tedy jiným stejně stíženým jevit právě tak, jak on sám vidí ostatní. Odlišuje ho jenom to, že je mu dáno prohlédat a důsledněji se bránit sebeklamu.

V pasáži „Jestliže jste se ke mně klonil...“ je podle Králíka „melodramatické srdce“ Sabinovou náhražkou Máchových „snů mladistvých“ z obdobné pasáže v Pouti, kde jsou tyto mladistvé sny (není ovšem jasné, proč je Králík ztotožňuje s „dětskou obrazotvorností“, str. 157) „základním katalyzátorem vnitřního básníkovra dramatu“. Ve skutečnosti však motiv srdce v Pouti nejen neschází, ale rámcuje dokonce celou pasáž: „On s roztouženým srdcem vstoupil v svět... on po něm rozestřel náruč, a pouhou lásky prázdnou sevřel zem na prsa horoucí“. V rámci tohoto motivu je pak básníkovra deziluze

rozvedena motivy květinovými a motivem larev. V dopise jde tedy jenom o jiné kompoziční uspořádání, vysvětlitelné tím, že se zde označení „jinoch“ nevztahuje pouze k jednomu hrdinovi jako v povídce, nýbrž jak k Benešovi, tak k Máchovi (srov. dále). Obě analogické pasáže, v dopise i v Pouti, se odlišují některými dalšími dílčími obrazy. Výroku v Pouti „on hledal ráj snů svých v světě tomto“ odpovídá v dopise „hledá ráj v prachu, i nalezne prach“. Přítom i tato odchylka svědčí spíše pro autentičnost dopisu, protože je koherentní s ostatní Máchovou tvorbou: tak už v básni Svätý Vojtěch (I 80, v. 72) jsou výrazy „prach“ a „země“ exponovány v synonymním smyslu, a nadto pak v 3. znělce (I 188) ve verši 8 „Sklesna v prach, – za sluncem rozstru ruce“ je vyjádřen zcela obdobný protiklad mezi touhou, kterou nelze naplnit, a mezi skutečností, ke které je člověk připoután. A jestliže u motivu larev Králík připojuje otázku, jak larvy vědí o hrobech, když nic nevidí, lze ji snadno zodpovědět z dopisu samého: na začátku příslušného úseku „Noční tmou neprohlédnou...“ Mácha v charakteristice přízračné scenerie pouze anticipoval to, co mu skutečně bylo dáno spatřit při náhlém zásvitu blesku.

Svědectvím apokryfnosti dopisu jsou Králíkovi dále nepřekonatelné prý potíže, které působí výklad, kdo je míněn oním „jinochem, který by celý obejmul svět“, neboť slova „Tak se mně dálo“ vylučují, aby jinochem byl Beneš; a ztotožníme-li naopak jinocha s Máchou, má to prý fatální důsledky: Mácha by se v tomto případě na sebe díval zvenku, jako by mu byl jeho osud naprosto cizí. Soudíme naopak, že lze místo vyložit bez obtíží, a to tak, že jinochem je ve smyslu textu jak Beneš, tak Mácha a že se v slovní realizaci podezřelé pasáže přesunuje povlovně a neznatelně těžiště pozornosti z objektu, jinocha-Beneše, na subjekt pisatelův. Smysl celého místa, k němuž jsou klíčem slova „jak se zdálo“, dá se tedy opsat asi takto: „Měl jsem zprvu dojem, že se mi blížíte, a to proto, že jsme oba jinoši, kteří prožívají krutou deziluzi při srážce snu a skutečnosti; já aspoň jsem tuto deziluzi prožil, já se trápím, hledaje to, o čem vím, že není, a protože nemám přítele, který by mě miloval, nemám ani vás, poněvadž jste jiný, než se mi zdálo.“

Dopis Benešovi je pro Králíka „zvláštní směs psychologického exhibicionismu“, a to pro svou klíčovou myšlenku, že „jakékoli přibližování k druhému člověku je naprosto beze smyslu“. Jenomže právě toto přesvědčení je několikrát pregnatně vyjádřeno v autentických Máchových textech, a to buď jeho vlastním výrokem, nebo citací z čtených děl. Srov. Zápisník (rkp. str. 20, zde str. 71: Denn daß niemand den andern versteht...; rkp. str. 31, zde str. 94: Vlastně jest

každý člověk i uprostřed největšího davu osamělý...; rkp. str. 39, zde str. 117: Co ti prospěje tím býti...; rkp. str. 46, zde str. 124: Každý člověk by miloval druhého, kdyby mu rozuměl...; rkp. str. 104, zde str. 220: Der Mensch ist sehr egoistisch...), ale také Křivoklad (promluva Václavova: „Mne milovati? – kdo mi rozumí? – ani já sám sobě! –“, srov. II 19, 6–7).

Dopisové čtyřverší považuje Králík za typický Sabinův koncentrát, který slučuje pointy dvou jeho starších, Máchovi rovněž podsunutých básní, totiž akrostichu Mrak až přijde... a Srdci mému (str. 165). V kontaminaci obou point zjišťuje násilnost a výslednou nelogičnost. Konečně pak se ztotožňuje s Eisnerovou charakteristikou, že totiž „Mácha se tímto dopisem vymezuje, definuje s jasností, která obsáhá už i veškerý jeho život a vývoj potomní až do samého hrobu“ (str. 168). – Celkový rozbor Králíkových indicíí pro apokryfnost zmíněných básní ponecháváme v této souvislosti stranou, právě tak jako vztah dopisového čtyřverší k básni Umírající (I 182). Domníváme se jenom, že by bylo třeba přesvědčivěji vyložit, jak se mohla Sabinovi asociovat s tragickou smrtí Máchovou například jeho raná palinodie Mrak až přijde..., třebaže vznikla, jak sám Králík říká, dávno předtím, za básníkova života, a vysvětlit, proč Sabina pro tento akrostich zvolil tvar, který má smysl jedině jako Máchův zápis někomu do památníku. Za důležitější považujeme pokus o interpretaci samotného čtyřverší i jeho začlenění do významového kontextu dopisu, a to z hlediska koherence s ostatní Máchovou tvorbou.

Podle Králíka působí tvrdým dojmem verš „A to samé slunce až za hory zajde“. Měl-li přitom na mysli výraz ‚to samé‘, můžeme upozornit na jeho užití v Deníku z roku 1835 v zápise ke dni 30. září (zde str. 288), v zápisníkovém fragmentu „Přes jeho mužný, zamýšlený obličej...“ (zde str. 251), ale také v znělce „Ač má síla neoslábla v boji...“ (I 189), kde 9. verš zní: „Druhá žádost jest to samé přání.“ Slovo ‚slunce‘ je dále zcela zřejmě synonymem výrazu ‚záře dne růžového‘, což ostatně podtrhuje užitá slovesná dvojice vzejde – zajde; vůbec pak už nejde v pointě básně o „nehoráznou hyperbolu“, jako by „jediný den stačil vymazat paměť zemřelého básníka“ (str. 165). Významový kontext, do něhož je čtyřverší začleněno, říká totiž podle nás asi toto: ‚Mohl jsem se obávat, že po sobě zanechám neblahou památku, ale došel jsem k názoru, že je to obava zbytečná, protože po smrti člověka nezbude památka žádná, nanejvýš zapomenutý hrob, nad nímž bude vycházet a zapadat neúčastné slunce a měsíc.‘ Soudíme tedy, že pasáž dopisu „já nemám co ztratit... pověsti nenajde“ vyjadřuje především podobný pocit rezignace, na němž

je cele osnována znělka Ač má síla neoslábla v boji, jež mimo jiné končí velmi obdobnou pointou. Dále pak že samo čtyřverší dokládá přesvědčení, že smrtí zaniká člověk se vším, kterážto myšlenka má obdoby i jinde v Máchově díle. Nejpregnantnější z nich je deníkový záznam ze 17. září 1835 (zde str. 283): „a co jest po smrti člověka jméno jeho – pouhý zvuk, a ani ten ne –“; obměněná vyjádření jsou v Pouti (II 109, 30–110, 4), v Poznámkách, rkp. str. 12 (zde str. 23: Jako stíny oblaků...) a v Zápisníku, rkp. str. 112 ve výpisu ze St. Garczyńského (zde str. 229, ř. 1–6) a rkp. str. 115 (zde str. 236: Unruhig, unglücklich, unzufrieden...). Jak je vidět, dopis Benešovi v tomto postoji vyjadřuje aktuální stav básníkovy mysli, právě tak jako jiné uvedené doklady z jeho díla; není v něm ani nejmenší stopy po tom, že by Mácha jasnozřivě, a tedy podezřele předjímal svůj život až za hrob. Tím také padá Králíkův předpoklad, že takto bystrozraký byl vlastně Sabina, ovšem až po Máchově smrti.

Králíkovi dále vadí motiv ‚vykřiknutí‘. Konstatuje, že se vyskytuje také v Mníchu, poté v Tylově kritice Máje a konečně v časopise Ost und West 1838, str. 397 v charakteristice Máchova díla a osobnosti. Pro další argumentaci je třeba uvést tato Králíkem citovaná paralelní místa:

- Slyš, jak strašné vykřiknutí, / jak jej hrůza z hrdla nutí; (Mnich, v. 41–42)
- každý jeho verš jesti povzdech z nejtajnějších hlubin rozbolené, rozjitřené duše (Tyl v posudku Máje)
- Sein Mai ... war so zu sagen ein aus dem Innersten einer¹ gepreßten Brust geholter Seufzer, durch welchen sich seine kranke Seele vor seinem Erlöschen noch Erleichterung verschaffen wollte (Ost und West).

Co se týče samého výrazu ‚vykřiknutí‘ – dodáváme, že se najde i v Ž, rkp. str. 55, zde str. 133: Syn jeden mrzák..., a to v podobě ‚křiknutí‘ –, je pravda, že v Mníchu (a také v dokladu ze Ž) má konkrétní význam. Jestliže je v dopise tohoto výrazu užito metaforicky, nemůže to samo o sobě být důkazem toho, že jej sem dosadil Sabina, „velký ctitel této nedokončené básně“, tj. Mnicha (str. 170).

Složitější je ovšem věc s anonymní německou charakteristikou, zejména pro její nepochybnou závislost na Tylově formulaci. M. Otruba v citované studii, odkud Králík získal informaci o tomto německém hodnocení Máchy, považuje za jeho autora Tyla. Králík naproti tomu soudí na autorství Sabinovo a má pro to v podstatě dva argumenty,

¹ U Králíka chybně ‚seiner‘, což není zanedbatelný významový posun

o nichž sám podotýká, že jsou vágní: 1. Protože je zmínka o Máchovi v roce 1838 spojena s posudkem Vocelových Přemyslovců a protože Sabina o osm let později v témže časopise otiskl podepsanou recenzi Vocelova Labyrintu slávy, je Sabina autorem i starší zmínky o Máchovi. 2. U Sabinu se prý dá konstatovat záliba ve výrazu ‚újí ňadra‘, který podle Králíka odpovídá výrazu ‚gepreßte Brust‘. – Jenže týž výraz má například Mácha (Máj, v. 744: že strach i ňadra má i mého koně oužil“, dále v obměně v Křivokladu, srov. II 19, 7–8) a kromě toho – jak ukazují slovníkové doklady – byl frekventován až do časů Zeyerových. Je-li tedy výraz ‚gepreßte Brust‘ skutečně ekvivalentem ‚zoužených ňader‘, mohla ho užít řada přispěvatelů Ost und West. Tím se ovšem už také rozplývají důkazy o Sabinově autorství německé pasáže o Máchovi. Do zcela jiného světla staví věc úplný kontext zmínky o Máchovi v úvodu recenze o Vocelových Přemyslovcích (M. Otruba jej celý otiskuje v poznámce na str. 276), z něhož Králík pohříchu ocitoval jenom tu část, která je s to podpírat jeho soudy, jež ve svých důsledcích mají podvrátit autentičnost dopisu. V Ost und West se totiž říká, že Mácha byl v plném slova smyslu podivín v životě i v básnění (ein Sonderling – tedy v hanlivém smyslu), že pro téžavou nestálost svého ducha horečně prožil svůj špatně pochopený život (er verhauchte sein mißbegriffenes Leben), že byl pomatený génius (ein verwirrtes Genie), který se sám přeceňoval. Jeho Máj je prý vcelku nepodařený, v jednotlivostech však pln květů jeho bohaté a žhavé fantazie. Pásmo pak skutečně končí Máchovou, byť hypotetickou chválou, jenže ve zcela jiném smyslu, než resumuje Králík. Mácha by totiž byl zazářil jako hvězda první velikosti na obzoru českého básnictví, ovšem nikoli kdyby byl, jak říká Králík, toliko mohl pokračovat v tvorbě, nýbrž kdyby byl svým duchem jinam směřoval (bei einer andern Geistesrichtung). Jak je vidět, názory zde vyslovené jsou toho druhu, že téměř s jistotou vylučují Sabinovo autorství; mají naopak tak blízko k Tylovi, že se spíše potvrzuje Otrubův soud. Domnělé Sabinovo navázání na Tylovu kritiku není pak také třeba zachraňovat zcela originálním tvrzením, že prý se Sabina v postoji k Máchovu dílu od Tyla lišil jen nepatrně (str. 173).

Sabinu jako autora německé zmínky potřebuje Králík proto, aby mu mohl přiřknout i paralelní pasáž v dopise. Shledává totiž mezi oběma texty „zarážející shodu“: *seine kranke Seele – ta nemoc moje a aus dem Innersten einer gepreßten Brust – nejstrašnější bolesti sevřeného ducha*. Výraz ‚seine kranke Seele‘ ovšem výborně zapadá do celkového kontextu prapodivné Máchovy obhajoby v Ost und West, avšak naprosto není totožný s „paralelním“ „ta nemoc moje“. Především je absurdní chá-

pat výraz ‚nemoc‘ v patologickém významu dnes běžném (pro Králíka „je záhada, proč by býval Máchova někdy r. 1833 mluvil o své chorobě, vždyť vynikal atletickým zdravím a nebyl věru žádný vzdychálek“, str. 170). Z kontextu dopisu jednoznačně vyplývá, že ‚nemoc‘ tu má význam uvedený u Jungmanna na prvním místě jako ‚nedostatek moci, síly, Ohnmacht, Schwäche‘ a že je dále synonymem pro ona následující ‚vykřiknutí‘, ale také pro ony předchozí ‚řeči‘, nad nimiž se Beneš pohoršil, ba i pro onen ‚trauršpil‘. Těsným spojením ‚nemoci‘, tj. toho, za co Máchova ‚nemůže‘, s úvodními narážkami dopisu se také objasňuje jejich smysl. Patrně je jim třeba rozumět tak, že ‚řečmi‘ jsou míněny Máchovy projevy podobného rázu, jaký prozrazuje dále text dopisu, a slovem ‚trauršpil‘ nějaké vzrušené Máchovo doznání, k němuž se dal strhnout a jež Beneš považoval za pózu, a proto je takto posměšně charakterizoval. Jestliže Králík konstruuje mezi výrazy ‚kranke Seele‘ a ‚nemoc‘ genetickou souvislost a má-li mít slovo ‚nemoc‘ jím supponovaný význam, pak se domněle stejný autor obou textů dopustil v českém znění fatálního lapsu. S druhou paralelou je to zcela obdobné. České koncizní znění prostě vyjadřuje, že výkřiky vycházejí z bolestí sevřeného ducha; skutečnou paralelu k tomuto místu shledáváme ve Snu (II 118, 11), kde se čte: „i bolest' strašlivá svírala srdce mé“. Toto paralelní znění je lexikálně skoro totožné se zněním v dopise až na synonymní ‚srdce‘, které Králík prohlásil (str. 158) za „Sabinův všelék“. Naproti tomu si v německém textu vzdechy ulevuje nemocná duše z hlubin stisněných prsou. Jak je vidět, jde o znění nadbytečně pleonastické, v němž se kříží fyziologický a psychologický pojem. Soudíme tedy, že zjištěná odlišnost obou zdánlivě paralelních míst spíše vede k závěru, že pasáž v Ost und West a dopis naprosto nelze připisovat témuž původci.

V dopise shledává Králík překvapující množství (totiž šestnáct) slov, která se prý nenajdou v slovníku Máchovy prózy; současně dodává, že to není jednoznačným důkazem, že Máchova nemohl dopis napsat. I v tomto případě ovšem platí, že sporný dopis nemusí pocházet z cizí ruky, neexistuje-li v jiných Máchových textech doklad pro některý výraz, jehož je v něm užito, zvláště když je možno Králíkem uvedený seznam prý nedoložených výrazů podstatně redukovat. Pro sloveso ‚horšiti se‘ je doloženo příbuzné ‚pohoršili jsme se‘ v deníkovém záznamu ze 4. října 1835 (zde str. 290, 2), pro ‚trápiti‘ jsou doklady v Ž, rkp. str. 55 (zde str. 133, 14) a v dopise XXI (2 ×, zde str. 338, 9, 11), pro ‚vysvětliti‘ v deníkovém záznamu z 23. září (zde str. 286, 5) a v Doslovu ke Křivokladu (II, 56, 4), pro ‚zasvítiti‘ především v Anmerkungen ve vidové podobě ‚zasvít-

noutí' na rkp. str. 2 (zde str. 10, 11), dále příbuzná slovesa ,osvítiti' a ,rozsvítiti' v deníkovém záznamu z 5. října (celkem 4×, zde str. 290 n.) a v Anmerkungen (zde str. 10) a sloveso ,vysvitnouti' v Poznámáních, rkp. str. 12-13 (zde str. 23); pro příslovce ,vkolo' v Baládě (R 37, v. 23), dále v Máji (v. 634) a v podobě ,vkoľ' v Mníchu (v. 147). Co se týče slov, která podle Králíka jsou sice u Máchy doložena, avšak v dopise se jich užívá v odlišném spojení a významu, dodáváme, že předložka ,skrz' přesně v témže smyslu jako v dopise funguje v deníkovém záznamu z 5. listopadu (zde str. 294) a dále v dopise XX (zde str. 334, 31) a XXI (zde str. 337, 21); podobně je ve shodném významu doloženo slovo ,trápení' několikrát v Máchových básních, např. v Mníchu, v. 215. Zvláštní pozornost zasluhuje slovo ,zimniční', které podle Králíka usvědčuje Sabinu. Především se najde v Tylově Rozervanci (Spisy J. K. Tyla, sv. 3, Knihovna klasiků, 1958, str. 282), u samého Máchy pak v Deníku na cestě do Itálie v záznamu ze 4. září ve výrazu ,v zimničním snu' (zde str. 276, 6) a v dopise IX ve výrazu ,ve zimničných snách' (zde str. 315, 3), který však Sabina v Úvodu upravil na znění ,v horečných snách' (str. 56).

Nápadným rysem v dopise je podle Králíka užívání termínu ,svět' pro duševní ustrojení jednotlivých lidských typů, a to proto, že se pro něj najdou paralely v apokryfních textech a u Sabiny (str. 176). Už ve sborníku Československé přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě, 1958, str. 324 n., bylo vyloženo, jak právě tento pojem úzce souvisí s Máchovým základním záměrem analyticky rozkládat starý světový názor a bojovat proti iluzívnosti, což se projevuje v celém jeho díle. Jak si povšiml rovněž Králík, týž smysl má i úryvek z Bratří v Zápisníku („Teď však jsem sám si stvořil jiný svět...“), který je ovšem pro nás na rozdíl od něho nepochybně autentický (srov. zde str. 427); smysl tohoto úryvku však nesprávně interpretuje a tím navozuje pochybnost o analogickém pojetí ,světa' v dopise. Boleslav totiž vůbec nevyjadřuje skepsi vůči možnostem vnitřního zraku, jenom si uvědomuje, že mu jej může odejmout toliko smrt, která ho uvede v nicotu. Zcela shodně je pojetí autonomního vnitřního světa, kontrastovaného se světem hmotným, vyjádřeno v záznamu na rkp. str. 32 (zde str. 94, 22) „V té pustotě zavřený...“ Významné je, že tento záznam začíná parafrází motivů Irvingovy povídky, které Mácha postupně samostatně rozvedl. Nejenže tedy nepodlehł excerptovanému autorovi, nýbrž naopak vyhrotil jeho téma ve smyslu vlastní naléhavé koncepce, a to tak, že do bezprostřední blízkosti položil obraz totožný s pasáží Křivokladu, o které je zmínka na str. 506. Užití výrazu ,svět' v dopise neprokazuje tedy, že dopis je apokryfní.

Ústřední pasáž dopisu s vyličením halucinovaného světa je Králíkovi podezřelá proto, že mu nápadně připomíná některé výjevy v Cikánech, zvláště vyličení bouře, které sem přešlo z Přísahy (srov. II 240, 10–14) a v jednom drobném motivu se stýká s dialogem o bouři v 5. kapitole Křivokladu (II 41, 19–24). Králík vykládá shodu tak, že se autor Přísahy, podle něho zřejmě Sabina, inspiroval vyličením bouře v Křivokladu, ale zpatetizoval je k nepoznání. Smysl této konstrukce je opět v tom, že se pro daný přírodní obraz postuluje v Máchově díle jenom jediná možnost pohledu a slovesného vyjádření. Sám kontext Křivokladu ovšem říká něco zcela jiného. Líčení bouře je zde totiž obsaženo v promluvě jednoho ze čtyř rozmlouvajících pánů, který skutečně „nezná nic ‚vese‘ejšího‘ než divadlo, jaké poskytuje bouře“. V rozmluvě se však projevují i jiné pohledy; ostatní tři mluvčí spíše zdůrazňují tísnivý pocit a obavy z hrozící bouře a druhý z nich výslovně namítá proti citovanému názoru: „Nevím, můžc-li bouře jakákoliv bouří veselou slouti...“ (srov. ř. 25–30). Z toho plyne, že líčení bouře ve svých kontextech odchýlná od místa v Křivokladu, na kterém Králík staví svůj argument, nemohou být pro samu tuto odlišnost podezřelá.

Závěrečný důkaz o apokryfnosti dopisu shledává Králík v užití „příznačné formule“ „a přece“ (str. 180). Vychází přitom z Jakobsonovy studie K popisu Máchova verše (Torzo a tajemství Máchova díla, 1938, str. 207 n.), kde Jakobson velkým počtem citací z Máchova díla dokládá jev pro jeho styl příznačný, že totiž „spojka připouští po sobě emfatickou pauzu a nabývá přitom samostatného přízvuku“ (str. 219). Považujeme za důležité doplnit Jakobsonovy doklady dalšími vlastními zjištěními: „Brachu, ve Světlé – učitelský spomocník a – stěžovat si na lásku!!! – – –“ (dopis XIII, Veselskému); „Cágl mi o Tobě vypravoval a – těší mě velice – že prý jsi mě chválil“ (dopis XII, Š mákovi); „Snad mi nechcete pochlebovat, že – kdy nepíši nic, jak se mi vede, – nepíši nic pro Vás?“ (dopis XIV, Hindlovi); „Nemá groše, a – jestli kdo u něho zamluví práci a zaplatí mu a pak vymalovanou karikaturu dá vypraviti – vezme přece svůj obraz zpět...“ (dopis IX, Hindlovi). Rozmnožený soubor těchto dokladů totiž podtrhuje koherenci Máchova díla, co se týče rytmické a intonační výstavby. Králík Jakobsonovo zjištění především zkresluje. Jakobson totiž neklade důraz na formální prostředky, nepřikládá rozhodující závažnost interpunkci; interpunkce podle něho jenom zvlášť poučuje o charakteristickém rysu řeči Máchovy. Dále pak Králík vylučuje z úvahy řadu Jakobsonových dokladů. Tím se má oslabit průkaznost Jakobsonova postřehu, podle něhož se i v domnělých apokryfech zjišťuje v tomto

smyslu vlastnost pro Máchu příznačná. Zmíněná formule „a přece“, která si Jakobson rovněž povšiml, vyskytuje se kromě dopisu VIII také v úryvku z Bratří v Ž, rkp. str. 54, zde str. 130, 11: „Ha! – co diš? – a přece, ...“ a konečně v Cikánech (II 206, 31–35: „Zde zůstati mám? – Všecko mne tu k sobě vábí, zde se mi zdá, jako by mě každý kmen, každý kámen znal a vypravoval mi o dávných časech i o dnech dětinství mého! – A – přece –“ Protože všechny tyto tři texty jsou Králíkovi podezřelé a protože v Sabinově próze našel dva doklady na užití této formule, uzavírá, že se tento obrat mohl do všech tří textů dostat „nejspíše jeho přičiněním“. K tomu dodáváme: Nesporně autentický Máchův projev „Každý člověk by miloval druhého...“ (v Ž rkp. str. 46, zde str. 124, 10) končí stejně brachylogicky a spojkou přesně téhož významu jako napadané místo dopisu (Králík ovšem ve svém citátu na str. 160 vypustil charakteristické závěrečné tři pomlčky). Slovníkový materiál v případě „a přece“ je velmi kusý, zejména také pokud jde o doklady ze Sabin, nicméně z něho vysvítá, že v přesně stejném významu se „a přec“ vyskytuje u autorů i později (Hálek 1859 a další). Toto zjištění nasvědčuje aspoň tomu, že tato formule nebyla jenom Sabinovo specifikum a že tedy dva doklady z jeho díla nejsou s to prokázat předpoklad, že výrazu „a přece“ v daném smyslu nemohl užít sám Mácha.

308 Dopis IV (R20)

Dopis je připsán jako douška na konci rukopisu Večera na Bezdězu (R20), který byl v majetku Ed. Hindla a nyní je uložen v literárním archívu PNP.

8 *černý papír* – hrubý; *Vás pohřeším často v těchto osmi dnech* – Jde o cestu do boleslavského kraje (srov. dopis V), která se uskutečnila nejspíš o svatodušních svátcích (18.–25. května); srov. též poznámku k Večeru na Bezdězu (II 332); 10 *Leni* – Magdaléna Forchheimová (1803–1870), od roku 1839 Tylova žena, byla přítelkyní Máchovy Lori.

308 Dopis V (R39)

Autograf je ve sbírkách inž. Julia Weisse. Objevil a popsal jej Fr. Krčma v LF 68, 1941, 56. Má nezvyklý formát: dvoulist 7 × 6,7 cm. Dopis je psán kurentem, oslovení a podpis latinkou. Téměř celé století byl znám jen ze Sabinova velmi obratného překladu v Úvodu: „...Pocestuju přece, a sice dříve nežli jsem myslel, takže mi času nezbude k rozloučení. Nebylo by toho také potřebí, neboť jsem Vám

jíž v neděli dal sbohem, navždy, a činím to tímto listem také písemně. Buďte zdráva. Přesvědčen jsem, že mne snadno pohřešíte i že budete vědět, jak se vyrazet. Cestuju ven, da'eko, daleko na venek k svým známým, blíže k onomu místu, kde přítel můj (Beneš) – ve věčném snu odpočívá i žel můj se mnou cítiti nemůže. Chci navštívit hrob jeho, jest mi svatý, světější nežli oltář mé idey; pročť chci očištěn, bez nenávisti k němu přikročiti. Buďte tedy zdráva i odpusťte mi v srdci svém, jestli jsem Vám kdy ublížil, jakož i já odpouštím Vám, co jste mi učinila. Snad se na hrobě jeho naučím Vás nemilovati, zapomenouti na Vás i povrhnouti světem, jenž mi vše odňal i každou radost mou zničil, dříve nežli jsem jí byl užil. Snad na hrobě jeho se naučím pokojně umřítí a s ním ve chladném lůnu země sníti o ztracených rájích, o nichž jsme snívali spolu, doufajíce, že na zemi takových nalezneme. Buďte zdráva. Já Vás vroucně miloval, a běda mně, že Vás ještě miluju.“ Slova „světější nežli oltář mé idey“, vypuštěná asi z ohledů cenzurních, doplňujeme z Dodatků. Podle Pavla Eisnera (Okusy Ignaze Máchy, 1956, str. 19) je dopis – na rozdíl od posledního německého dopisu Lori – psán „bezvadnou vyspělou němčinou“, je to „záměrný výtvor literární“.

21 *Ich reise hinaus... zu meinen Bekannten* – jde o Máchovu osmidenní cestu do boleslavského kraje k Eduardu Hindlovi a jeho otci; viz komentář k dopisu IV; 23 *mein Freund* – Jan Beneš, tehdy už pohřbený v Radimi.

309 Dopis VI (R40)

Značně poškozený autograf (1 list form. 20,6 × 12,9 cm) je v muzeu přeloučském. Psáno kurentem, adresa latinkou na druhé straně. Dnes nečitelná místa bylo možno dešifrovat podle staré fotografie dopisu, kterou zaslal student J. V. Diviš J. Arbesovi. Dopis je psán na cestě do Itálie; v Deníku si Mácha téhož dne, 6. srpna, zaznamenal: „Budějovice. Shledání s Máchou.“ a 7. srpna: „Mácha s námi.“

20 *Mácha* – Jan. M. (1810–1886), studoval teologii v Českých Budějovicích; podle Krčmy seznámil oba jmenovce patrně Josef Kudrna, jenž studoval s Janem Máchou (srov. ČČM 105, 1931, 270 a Krčmův článek Bavorovský rodák Jan Mácha a jeho styky s K. H. Máchou, Jihočeské listy, 10. června 1936).

*

Časově za dopis VI patří tento dopis Jana Kerbera Karlu Hynku Máchovi:

„Milý příteli!

Známo Vám bylo mé nejvroucnější přání po dosahnutí cíle svého na akademii navštívit vlast svou milou, ale osud můj, jemuž se bohužel podrobiti musím, tomu jináče chtěl, neb podstoupiv dne 20. listopadu druhou zkoušku přísnou (první jsem dne 23. předešlého měsíce přestál), byl jsem dne 28. listopadu zu Graf Wallmoden-Gimborn Kürassierregimente No. 6 nach Groß-Topolczan in Ungarn (nemejlím-li se) Neutraer Komitats odevzdán a musím brzy k svému regimentu odjeti. S jak těžkým srdcem Videň opouštím, nemohu Vám vypsati, ne snad že bych ji byl sobě zamiloval, ale že mé vroucí přání a srdečná žádost milé své přátele po dlouhém rozdělení zase spatřiti zničená jest. Ale což platno, ve okolnostech svých osudu vzdorovati nemohu, jen to mě ve smutku mém veselejšího činí, že jdu tam, kde se Kollárem sebrané národní slovanské písně po hájích, po ourodných vinohradech rozlehají, i kojím se sladkou nadějí, že tam zástojů dosti naleznu, kteří mně zatímni ztrátu vlasti milé vynahraditi v stavu budou, ano doufám pevně, že i Vy, přátelé drahý, na mě nezapomenete a mě často dle možnosti Vaší listami počtíte a způsobem tím do Vašeho prostředku včarujete. Zvláště si vyprosím na počátek od všech Vás, jenž se v Praze zdržujete, jedno psaní na způsob všeličeho chuti, kde mně jeden každý své okolnosti a dle libosti, co by mě ve vzdálenosti od Vás baviti mohlo, zaznamenati ráci, začož já Vám vděčným, seznámiv se ve krajině, kde se můj regiment zdržuje, se prokázati neopominu. Regiment, jemuž odevzdán jsem, jest moravský, ježž i krajinu, kde se zdržuje, jeden každý schvaluje a štěstí mi přeje, že jsem k tomu regimentu se dostal.

Pozdravujte, drahý příteli, Vaše rodiče, Zapa, Svobodu, Kudrnu, Sýkoru, Ma[s]chka, Adama, Fritsche, Bonneta, Vlasáka, Hindla, Rišlanka, Štulce, Havlíka, Strobacha, Krafta, Quadráta, Lhotu, Simece, Babku, Svobodu Vám naproti bydlicího, Ryvu a mnoho jiných známých.

Pan Müller, Ulm a Tomek pozdravují Vás i pana Strobacha.

Vím, že sem tam chyby v jakémkoliv ohledu peru mému uklouzly, ale naději se přátelského odpuštění se slibem tím, se všemožně vy(st)nasnažiti jich se budoucně vystříhati.

Mějte se všickni dobře a pomněte často na Vás i vlast vroucně milujícího

Jana Kerbera.

Ve Vídni dne 28. listopadu [1834]

Nápis:

Johann Kerber, approbierter Wundarzt und Geburtshelfer, Feldarzt des k. k. Graf Wallmoden-Gimborn Kürassierregimentes No. 6 zu Groß-Topolczan in Ungarn, Neutraer Komitats.

Kterou cestu psaní Vaše vzítí musí, snadně se dozvíte.

Mějte se dobře a nezapomínejte na mě, můj odchod z Vídně jest: Omnia mea mecum porto, tj. nemám nic.“

Originál dopisu je uložen ve sbírkách Lešchradea v literárním archívu PNP. Je psán kurentem na dvoulistu form. 20,1 × 12,7 cm a byl původně v majetku dcery Michala Máchy. Dopis je psán po Máchově návštěvě u Kerbera ve Vídni (srov. Deník na cestě do Itálie, 10. září 1834). Jeho přesné datování umožnil Kerberův lékařský diplom z roku 1834, uložený dnes v muzeu rožmitálském.

Jan Kerber (1810–1884) studoval s Máchou na gymnasiu; o něm viz Životopis, str. 217; *přátelé drahý* - v rkp. přátele drahý; *Zap, Svoboda ... Tomek* - spolužáci z gymnasia nebo z filosofie; bližší o nich viz Životopis (passim); *Svobodu Vám naproti bydlícího* - Krčma soudil, že to je pozdější majitel pivovaru U Virlů na Karlově náměstí, jemuž psal Eduard Hindl roku 1840 dopis uveřejněný v Sabinově Úvodu (srov. memoárové zápisky Boženy Hindlové a J. L. Turnovského v Janského Vzpomínkách, str. 217 a 144).

*

310 Dopis VII (R41)

Autograf (dvoulist form. 16,6 × 10,3 cm) byl nalezen v pozůstatosti Jana Vlčka; nyní je uložen v literárním archívu PNP. Je psán kurentem, oslovení a podpis latinkou.

2 *Jan Mácha* - srov. komentář k dopisu VI; 9 *salus plus quam lyricus* - skok více než lyrický; Mácha tímto výrokem - buďto adaptovaným dobovým termínem, nebo vlastním vytvořeným rčením - charakterizuje postup svých myšlenek; 14 *gravamina hominulorum* - pedantské stížnosti; 23 *O svátcích vyjdeme si, já, p. Strobach a Kudrna a mnoho jiných studentů, do Čech* - asi ona cesta do kraje boleslavského, o níž našel Krčma zmínku v dopise Antonína Marka Josefu Jungmannovi z 21. dubna 1835: „O svátcích [tj. o velikonocích, Boží hod byl 19. dubna] pobyl u mne z Prahy mladí Čechové: J. Kudrna, p. Mach [Mácha], Hyntl [Hindl], Strobach“ (ČČM 63, 1889, 265); 311, 3 *nyní jsem měl na kuvert psát, kam náležel* - obálka se nezachovala; 6 *Hic haeret aqua!* - smysl: Tady je to choulostivé místo!; 21 *Blatenský*

– Karel B. (1809–1873), posluchač theologie v Českých Budějovicích; v rodinném jeho městě – tj. v Blatné.

312 Dopis VIII (R42)

Autograf je v literárním archivu PNP (dvoulist form. 21 × 17,5 cm, s vodní značkou A. Z.); dopis je psán kurentem, adresa latinkou na čtvrté straně. Kolem adresy byl dopis na všech čtyřech stranách přeložen, takže tvořil zálepku vzadu zapečetěnou. V místech přehybů a částečně na okrajích se dopis značně poškodil a papír se místy vydrolil. Protože při konzervaci autografu došlo k jeho dalšímu poškození, je pro čtení dopisu důležitá fotokopie pořizená před konzervační prací.

3 *Michal Mácha* (1812–1871), tehdy mlynářský chasník, vydal se podle Máchova Deníku na cestu 3. října 1835, srov. zde str. 289. V jeho vandrovní knížce, uložené dnes v Národním muzeu, je zápis z 18. dubna 1836, potvrzující, že pracoval šest měsíců u mlynáře Fr. Kabeláče v Podole. Podle těchto dat kladl Krčma dopis na rozhraní října a listopadu 1835 (LF 60, 1933, 173); 13, 14 *Malá Skála, Friedstein, Hrubá Skála, Trosky* – všechny jsou uvedeny v Máchově soupise „hradů spatřených“ v Zápísníku; 24, 25 *Valé, Polda* – psi nebo jiná zvířata (srov. komentář k dopisu I); *zabili arcibiskupového husárka* – Jde o trpaslíka ve službách pražského arcibiskupa Skarbka, kterého doprovázel v uniformě husara; zabil ho prý arcibiskupův komorník (viz Jar. Rudloff, Máchův dopis a – „akademický švec“ ve sborníku Čtvrťky, 1934).

313 Dopis IX (R43)

Autograf ve sbírkách K. Janského v literárním archivu PNP. Dvoulist form. 18,7 × 10,6 cm je psán kurentem až na oslovení, podpis a slova nebo věty: svému panu otci čísti – jeho mínění velmi vzácné! Nezapomeňte – dá Bůh brzo – anekdotu o nočním – Vyšehradu – cenzury! Sapienti sat. Dopis je napsán na prvních třech stranách a na horní polovině strany čtvrté; na dolní polovině čtvrté strany je obráceným směrem napsáno krasopisně latinkou adresní určení *Panu Eduardovi*. Jak nasvědčuje toto umístění adresy, zbytky pečetního vosku na první a čtvrté straně spolu s poškozenými růžky a dodnes slabě zřetelným přeložením papíru ve čtvrtinách, byl dopis původně složen na čtyřikrát tak, že jeho text zůstal skryt. Adresní označení, srovnáno s adresami jiných dopisů, je z ruky Máchovy. Soudě podle neúplně

adresy a podle toho, že dopis nemá obvyklé známky poštovní dopravy, byl patrně doručen poslem. Na prázdné části čtvrté strany písař *O17* připsal III. Na první straně je vpravo nad textem tužkou litera A (latinkou), která se opakuje uprostřed před odstavcem označeným 3; nad textem tohoto odstavce je téměř přes celou šíři čára tužkou, na třetí straně za odstavcem 4 (za slovy Jak se Vám líbí?) je v poslední třetině šíře strany též čára tužkou, blíže konci svisle přeškrtnutá. Těmito čarami je vymezen úsek textu, který je v opise *O17* shrnut do dvou hesel (srov. popis *O17* na str. 556 a zde dále). Datování dopisu se opírá o údaj Fr. Bilého v ČČM 63, 1889, 465. V *O17* zbyla v záhlaví dopisu (po vytržení papíru v horní střední části listu) část přípisu „[183]6 byl psaný“.

V knize Demystifikovat Máchu (str. 189 n.) Králík podrobil dopis rozboru a došel k závěru, že „s výhradou konečného rozhodnutí paleografického by dopis III (zde IX) pokládal za apokryf pořízený Sabinou“. Svůj rozbor založil na detailním srovnání *R43*, *O17* a Sabinových citátů v Úvodu, a protože podle něho *R43* nemohl být předlohou *O17*, vyvodil, že pro oba tyto dokumenty „musíme předpokládat společnou předlohu“ (str. 193; nelze nepoznamenat hned v této souvislosti, že v téže kapitole knihy na str. 147 sám zlehčuje metodiku řešení filiačních vztahů předpokladem ztracené předlohy). *O17* prý jakoby přímo fotokopie této předlohy poskytuje přesný snímek Máchových dopisů Hindlovi před vznikem *R43*, který byl potom Sabinovi podkladem pro verzi dopisu v Úvodu. O společné předloze Králík soudí, 1. že byla psána frakturou, v níž byla zdůrazněná slova vesměs podtržena, 2. že v ní určité nebyly odstavce číslovány, 3. že neobsahovala text obou malířských anekdot a 4. že v prvním odstavci dopisu nebyla v Čelakovského výroku o carovi spojka *že*. Podezřelost *R43* zesilují podle něho ještě některé bizarnosti v grafice a dodatečné písařské opravy. Je však třeba upozornit, že Králík naprosto pomlčel o vnějších známkách listu, nasvědčujících tomu, že dopis byl skutečně vybaven pro odeslání (srov. výše).

1. Svůj soud, že společná předloha byla psána frakturou (kurentem), zakládá Králík na faktu, že slovo „obširně“ je v *R43* napsáno kurentem a vyznačeno podtržením, zatímco ostatní v předloze předpokládaná podtržení písař *R43* podle něho reprodukoval latinkou. Z jiných dopisů lze však doložit, že v kurentovém kontextu Mácha obvykle vyznačoval latinkou – nikoli zcela důsledně, pokud jde např. o osobní jména (srov. dopisy XV, XVII a XIX – *R47*, *R48* a *R50*) –, v textu psaném latinkou vyznačoval podtržením (srov. dopis XII – *R45*), ale nadto v kontextu psaném kurentem výjimečně vyznačil

zvláštní zdůraznění osoby, o kterou šlo, tak, že napsal jméno latinkou a kromě toho je podtrhl vlnovkou (srov. dopis XIX – R50, kde je v autografu: *Aloyzovi Trojanovi*). Z uvedené rozmanitosti plyne, že ojedinělý případ vyznačení slova napsaného kurentem podtržením nemůže sloužit za podklad pro jakoukoli hypotézu. Snadno si lze představit, že slovo „obširně“ napsal Máchá kurentem a vyznačil zdůraznění na tomto prvním místě v dopise dodatečným podtržením, obdobně jako vyznačoval podtržením v dopise psaném latinkou. Pokud jde o ojedinělý způsob, jakým je v R43 a též v O17 podtržen podpis vlnovkou, je možno poukázat na to, že Máchovy podpisy mají vůbec rozmanitou podobu. V dopisech psaných latinkou jsou též v latince, nikdy v kurentu, v dopisech psaných kurentem bývají v kurentu, avšak také v latince, jsou tedy proti textu jistým způsobem odlišeny. (Tato odlišení zaznamenává text naší edice, v složitějších případech popis v komentářích. Janského edice v Díle není v tom ohledu spolehlivá.) Sama vlnovka rovněž není ojedinělá v Máchových autografech; kromě uvedeného místa v dopise č. XIX bývá běžně v adresách dopisů.

2. Co se týče číslování odstavců, je třeba především poznamenat, že se podtržené číslice, kterými pisatel uvádí výčet faktů, vyskytují v dopise J. Máchovi (č. VII – R41), který Králík bez nejmenších pochyb přijímá jako autentický, a ve dvou pasážích dopisu XI (č. IV v O17), o němž Králík rovněž nepochybuje, nemluvic ani o výčtu předmětů v dopise rodičům (č. XX – R51). Mezi R43 a O17 je v této věci podle našeho zjištění frapantní shoda. V R43 jsou podtrženy všechny číslice označující odstavce kromě číslice 4. V O17 je situace stejná s výjimkou číslice 5, která zůstala nepodtržena. Nadto však v řádce, v němž jsou heslově resumovány odstavce 3 a 4, opisovač napsal nejprve podtrženou číslici 3, ale omyl k ní připojil heslo (*Anekdota o malíři.*), které zastupuje odstavec 4. Když si omyl uvědomil, číslici 3 nahradil číslici 4, avšak nepodtrhl ji. Pak napsal znovu trojku podtrženou a k ní správně připojil incipit zprávy o Klímschovi. Je těžko představitelné, že by dva různí opisovači rozdílných kvalit (písařská zběhlost autora R43 je nesrovnatelně vyšší než u původce O17) byli nezávisle na sobě dosadili do svých textů s tak detailní shodou to, co předpokládaná předloha podle Králíka neměla.

3. O obou malířských anekdotách se Králík nevyjádřil zcela jasně. Z celé jeho argumentace však vyplývá, že předpokládaná předloha O17 neobsahovala podle něho jejich úplné znění, nýbrž jenom heslovité zástupky. Písař O17 podle něho prý totiž reprodukoval předlohu tak věrně, že sám o své újmě nedosadil ani závorky u hesla nakonec

označeného číslem 4. Znamenalo by to tedy, že autentický dopis Hindlovi, o který se zčásti předloha opírala, byl by býval už někým zmanipulován. Nevysvětlitelné však v tom případě zůstává, proč by byl tak věrný opisovač především přehodil pořadí hesel, zejména však, proč by byl za každým heslem dosadil řadu pomlček; takovým způsobem se totiž jinde v *O17* naznačuje, že byl nějaký úsek textu vypuštěn. Je tedy otázka, jaký smysl by zde tyto pomlčky měly, kdyby předloha pro *O17* nebyla obsahovala plně znění anekdot. Závažné je tu totiž také vyznačení tužkou v *R43*. Králíkovo vysvětlení, že je to pokyn pro opisovače, aby do textu dopisu určeného pro Úvod pojal tyto anekdoty, neuspokojuje: jednak proto, že v Úvodu jsou velmi stručně citovány nebo parafrázovány též pasáže z odstavců 5 a 6, které v *R43* označeny nejsou, jednak proto, že by se byla ukázala nepotřebnou podstatná část pracně a zbytečně vyrobeného falza. Vždyť právě přednostní citací obou anekdot Sabina spíše podtrhuje nezpovědní ráz Máchovy korespondence (srov. zde str. 503). Mnohem jednodušší je proto předpoklad, že tužkové značky (spolu s případným ústním doplňkem) byly naopak pokynem k tomu, jak má partii v *R43* takto označenou upravit písař *O17*. Je totiž docela možné, že ten, kdo dal pořizovat *O17*, nepovažoval tyto anekdoty v Máchově korespondenci za nějak významné.

4. Přesvědčivost Králíkovy argumentace spojkou *že* závisí na úvaze, co je pochopitelnější a pro písaře snazší, zda totiž na rozdíl od předlohy spojku dosadit, nebo ji naopak vypustit. Jsme přesvědčeni, že nesrovnatelně přirozenější je tu druhá eventualita. (Existenci spojky *že* v *R43* lze vysvětlit mimoděčným přechodem z původně započaté reprodukce přímé řeči do konstrukce řeči nepřímé, čemuž odpovídá též fakt, že na konci výpovědi nejsou již druhé uvozovky.) Z toho pro nás plyne závěr, že *R43* byl předlohou pro písaře *O17* a že neexistovala pro obě verze společná předloha. Předpokladem, že *O17* vychází z *R43*, se ostatně mnohem snáze vysvětlí i dříve probrané jevy, pro které hledá Králík příliš složitý výklad.

Králíkovo poznámky o „nehorázné grafice“, podpírající jeho nedůvěru k *R43*, trpí tím, že posuzují jevy vyskytující se v tomto autografu izolovaně, aniž přihlížejí k situaci v jiných dopisech uznávaných za autentické a vůbec v jiných Máchových autografech. Je ovšem pravda, že v *R43* je větší počet pravopisných nekorektností a písařských nedopatření, která navozují dojem, že autor dopisu byl zejména zpočátku rozptýlený. Avšak vyvozovat jakýkoli závěr například z nevyrovnaného postavení uvozovek ve vztahu k jiným rozdělovacím znaménkům (teče a čárce) vůbec nelze, protože podobné jevy se

vyskytují, popřípadě jsou běžné v jiných dobových i v daleko mladších autografech. Ke konkrétním místům, jež Králík uvádí (*malovati: „Nilpferd,“; my, „bizzar a Karikatur.“ jmenujeme; dali mu ... rejsovati ... „Štěpánský chrám ve Vídni.“ a on tam naň...), lze říci, že analogie uvedené grafiky, popřípadě jisté nelogičnosti v interpunkční grafice z hlediska plynulého projevu, jak ji podává autograf, jsou u Máchy na jiných místech nejednou doloženy, například: *nož ta, co o něm psána jest v časopisu nazvaném: „Morgenblatt.“ – a at... (dopis XVIII – R49, podle Králíka důvěryhodný originál), V: Ober Vintl dostali podmásli. (R55 – Deník na cestě do Itálie, 19. 8.), Řemenář, co zpíval: Gott erh: – co se už víc u nás nezpívá. (tamtéž, 1. 9.), „Der erste Schiffer und der Tod Abels“ (Z, rkp. str. 19, zde str. 69, 8); malé písmeno po tečce je mnohokrát doloženo v R55, také spojka a, například: *na prsou anjel jak drží znak. rakouský. (9. 9.), přikusovali jitrnici. a zapíjeli pivem. (11. 8), Save. a blýskali se oči. (29. 8.), „Adelheid von Frankreich.“ und „Fest der Handwerker.“ (10. 9.). – Všimaje si „některých bizarností“ a „spousty zvláštností“, jež jsou společné R43 a O17, Králík uvádí grafiku ve výrazech: *Purkhrabiho, jež je ovšem doložena v R56 (verze A Deníku z roku 1835, 22. 9.) a v podobě „purghrabě“ v Jungmannově Slovníku; „Cikáni;“ – což je v témže R56 mnohokrát doloženo s jinými znaménky; schwalně, zatím, Čelákoušský – slova, v nichž je kolísání v kvantitě časté, podoba Čelákoušský je u Máchy též v R56 (21. 10.), u slova schwalně podoba s a rovněž doložena u Jungmanna. Tvrzení, že psaní s u ve slově *censura* v předposlední větě R43 je porušením systému, neboť toto slovo stejně jako slova *profesúra* a *karikatúra* se tu vesměs píše s ů, je nesprávné, protože ze dvou výskytů slova *karikatura* je v jednom případě vyznačení délky sporné a mimoto je v autografu ještě adjektivum *karikaturní*. Věci interpunkční a počáteční malé písmeno ve slově *člověk* po tečce a pomlčce jsou snadno vysvětlitelné analogickými případy z jiných autografů.****

Malířskou anekdotu nereprodukuje v celku O17, ale podává ji v celé šíři Úvod, který zachovává postavení uvozovek v R43 vzhledem k větné interpunkci, avšak upravuje nebo vypouští ta rozdělovací znaménka, která jsou na svých místech neoprávněná. Místo s výrazem „bizzar a Karikatur“ Úvod dokonce částečně interpretuje a podává změněnou slovní vazbou: „co se ‚bizarné a karikatura‘ jmenuje“. Je otázka, jaký zájem by byl vedl autora Úvodu, který už dříve podle Králíka vyrobil podklad pro apokryfní R43, aby jeho textem představil Máchu jako nedokonalého stylistu, když potom pro Úvod pokládá za nezbytné taková křiklavá místa vylepšit. Sabina ovšem počítal v tomto případě nutnost napomoci srozumitelnosti textu, a to tak, že výraz přeložil, ale adjektivum *bizarné* a substantivum *karikatura*

dal vyznačit kurzívou, zatímco spojka *a* zůstala v antikvě; uvozovky přitom ponechal v původním postavení. (Naše interpretační řešení vymezuje v edici spojce *a* slučovací funkci mezi dvěma výrazy různé gramatické kategorie, z nichž každý má samostatnou funkci charakterizační; proto každý z nich je v uvozovkách.)

Jestliže Králík soudí, že v *R43* jsou nejpodzřelejší dodatečné opravy, pro nás jsou naopak svědectvím o autentičnosti autografu. Není totiž dobře pochopitelné, že by byl daleko vyspělejší písař *R43* tak hojně chyboval při reprodukci předlohy předpokládané Králíkem, zatímco méně kvalitní písař *O17* v partiích, které lze kontrolovat, reprodukoval předlohu bez chyb. Je tu tedy opět přirozenější předpoklad, že písař *O17* reprodukoval v opise to, co je jako korektura provedeno v *R43*. Pokud jde například o psaní počátečního písmene zájmena *Vy*, *Vás* atp., je situace taková, že oprava *v-* na *V-* je provedena v odstavci 1, 2 a 4, zatímco v odstavcích následujících se již psaní s *v-* neobjevuje. Znamená to tedy patrně, že autor, nikoli opisovač *R*, byl ke konci soustředěnější. Tomu rovněž nepochybně nasvědčuje okamžitá korektura ve slově *vzá(z)cné* v odstavci 5, kde bylo původní z setřeno ještě zamokra způsobem pro Máchu typickým, a ihned následující obdobná korektura ve slově *Nezapomeňte*, kde Mácha začal psát malým písmenem. Kromě toho je v několika autografech Máchových dopisů doloženo, že počáteční písmeno v oslovení zájmenem *ty* psal nejednotně a že teprve dodatečně je sjednocoval (v dopise Janu Máchovi, č. VII – *R41*, aspoň sedmkrát, bratru Michalovi, č. VIII – *R42*, čtyřikrát, v dopise Lori, č. XIX – *R50*, třikrát). Jestliže tedy Mácha i v dopise bratrovi dbal o to, aby zachovával zdvořilostní konvenci v grafice, ztrácí jakoukoli váhu Králíkova ironická otázka, zda „měl Mácha strach, aby Hindla malým písmenem neurazil“.

Oba odstavce dopisu o pražských malířích rovněž posilují v Králíkovi pochyby, protože prý by dopis, kdyby byl pravý, představoval Máchu v nezvyklém světle, neboť jinak ho prý neznáme jako vypravěče anekdot a jako zasvěcence do života pražské výtvarnické bohémy. Králíkovo tvrzení o nedostatku Máchova smyslu pro anekdotu neodpovídá skutečnosti. V Máchově Zápisníku a v Deníku z roku 1835 jsou několikrát zaznamenány slovní hříčky a narážky – tak v *Ž* na rkp. str. 2 (zde str. 35, ř. 14–15): *die bezauberte Rose – die bezaubernde Rose*, v Deníku na rkp. str. 2 (zde str. 284, ř. 14): *Schmerz – Scherz*; někdy tyto narážky v sobě dokonce obsahují potencionální anekdotu, jako například deníkový záznam z 25. září o Čelakovského básni (zde str. 286). Nadto však se u Máchy čtou záznamy vysloveně anekdotické, viz v Deníku, verze *B*, v záznamu

z 19. září (zde str. 297), dále v Ž, rkp. str. 25 (zde str. 80, ř. 7 n.): Der Scherz... a tamtéž na rkp. str. 27 (zde str. 82, ř. 14 n.): Nepokojní tkadlci...; zejména však upozorujeme na deníkový záznam z 22. září s pikantním vypravováním o herečce Su... v sousedství jiných situací těžících z dvojmyslnosti výrazu. Usuzovat z obsahu odstavce 3 a 4, že autor těchto sdělení se nějak zvlášť vyznal v zákulisí pražského výtvarného života, je nadsazené. Odstavec o Klirmschovi obsahuje především jen zcela věcnou informaci o některých jeho obrazech. Králík ví o Klirmschovi z Hýskova komentáře k edici Sabinových Vzpomínek z roku 1937. Hýsek zde zjišťuje, že Klirmsch dodal litografii do publikace Jana Leopolda Hornera, obsahující německou oslavnou báseň u příležitosti korunovace císaře Ferdinanda v Praze roku 1836. Králík vyslovuje předpoklad, že Sabina byl v úzkém vztahu k vydání této publikace a že patrně za odměnu se aktivně podílel na textaci básně. Avšak i kdyby se povedl důkaz o tom, sotva by z toho co vyplynulo pro Sabinův vztah ke Klirmschovi, kterého se Králík dohaduje, aby mohl Sabinovi přiřknout autorství čtvrtého odstavce dopisu. Naproti tomu se domníváme, že údaje o Klirmschových obrazech harmonují s tím, co víme o Máchově zájmu o malířství. Stačí srovnat Máchovy poznámky o výtvarných dílech (v Deníku z roku 1835 popis olšanského náhrobku, zde str. 283, 12–14, v Deníku na cestě do Itálie popis innsbruckého Maxmiliánova náhrobku s jemným rozlišením a hodnocením jednotlivých sochařů a poznámky o obrazech ze štyrskohradecké a vídeňské galerie), dále Máchovu prokázanou vizuální paměť, dosvědčenou popisem náhrobního obrazu z Olšan v Deníku z roku 1835 i drobnou skicou fixující motiv malířského díla, které ho zaujalo (srov. kresbičku Schefferova lunetového obrazu patrně sv. Cecilie v Deníku na cestě do Itálie, zde str. 277, 30 a 479), a kresbu domněle představující Lori, o níž viz zde na str. 483, nemluvic ani o Máchových kresbách krajinářských.

Vyprávění o Friesovi Králíkovi především silně připomíná podobnou prý scénu s Fridolínem (tj. s hrabětem Schirndingem) ze Sabinových Vzpomínek. Důsledek toho, že Sabina vyprávění o Friesovi cituje v Úvodu, je podle Králíka ten, že „obraz Máchovy osobnosti se stáčí směrem k bizarnosti a podivinství“. Frieše je prý jakýmsi prodloužením trojlístku Pokorný – Frank – Beneš kolem Sabinova Máchy, je prý „ještě problematičtějším protějškem Máchovým než Frank“ (srov. zde str. 501 n.).

Tyto Králíkovy domněnky postrádají jakékoli opory a jeho závěry při kritice neobstojí. Z Máchových věcných údajů o Friesovi nelze vyčíst nic o jeho vztahu k tomuto malíři a už vůbec nic o tom, že by se

s ním byl Máchova osobně stýkal. Ve svém dopise jej prezentuje zcela nezúčastněně. Slovesné tlumočení Friesových kreseb je zcela téhož rodu jako ostatní Máchovy zmínky o výtvarných dílech konstatované zde v souvislosti s Klimskem. Na rozdíl od Králíka tvrdíme, že závěrečná scéna s Friesem je tematicky naprosto odlišná od Sabinova vyprávění o Fridolínovi, v němž Sabina sám jako velmi zúčastněný subjekt vstupuje do děje. Zcela odlišné jsou též stylistické prostředky v dopise a Sabinově epizodě. Co se týče výtvarného světa, je ve Vzpomínkách jen jediná letmá zmínka o litografu Hennigovi, a to nikoli s důrazem na jeho výtvarnou práci; pokud pak jde o Sabinův zájem o výtvarná díla, není po něm ve Vzpomínkách ani stopy. Jestliže se tedy obě malířské „anekdoty“ zcela vymykají z nějakého zjiřitelného kontextu, je to právě kontext Sabinovy vzpomínkové knihy. Pro soubor Králíkových argumentací až dosud probraných je ostatně mimo jiné charakteristické, že ačkoli se na str. 175 označuje slovo „zimniční“ jako typické pro Sabinu a usvědčující ho z padělků dopisu Benešovi (neboť podle Králíka „Máchova má dvakrát ‚zimný‘“), právě toto adjektivum, které je v Máchově textu *R*₄₃, Sabina při včlenění do Úvodu nahradil výrazem „horečný“, kteroužto změnu Králík na tomto místě kupodivu pouze registruje (viz zde též str. 512). K jeho pochybnostem (str. 206) o výrazových prostředcích užitých v tomto dopise poznamenáváme, že délkový údaj ‚střevíc‘, o kterém tvrdí, že není u Máchy doložen, čte se v *Ž* na rkp. str. 23, zde str. 77.

Své poznámky, jež mají podpírat soud o apokryfnosti dopisu, uzavírá Králík rozbořem zmínek o Cikánech a žádostí o posudek prvňích tří zpěvů Máje.

O Cikánech je přesvědčen, že o nich neexistuje svědectví z doby Máchova života. Pokud víme, Králík zatím vůbec nepřihlédl ke komentáři v 2. svazku (str. 353 n.), kde jsme na základě analýzy Schulzova opisu přinejmenším posílili přesvědčení, že Schulzovou předlohou byl Máchův autograf románu. V tomto svazku pak dokládáme analýzou několika míst v Poznámkách a v Zápisníku, že Máchova pracoval a jakým způsobem (srov. komentář na str. 376, 377, 397, 415, 430, 434, 458). Také hodnověrnost údajů o Cikánech v Deníku, kterou bude podle Králíka ještě třeba prokázat, byla ověřena. Je jisté, že první zmínka o nich v zápisu ze dne 22. října není interpolována. Buď je tedy celý příslušný fragment Deníku pravý, o čemž nepochybujeme, nebo by musel být celý, a to i s rozsáhlými šifrovanými pasážemi, dalším apokryfem, jehož posláním by bylo zastírat Sabinovo autorství románu. Máchovu zmínku o jednání s Zimmermannem, týkající se vydání Cikánů, odbývá Králík jako pohádku. Jeho úsudek

v té věci se však zakládá na fatálním neporozumění textu dopisu, z něhož vůbec nevyplývá, že cenzor nevěděl, proč nebyl román povolen. Z kontextu je jasné, že slovy „neví žádný proč“ nebyl míněn Zimmermann, nýbrž literární veřejnost, a že Máchova zašel k Zimmermannovi právě proto, že on jako cenzor mohl jediný znát důvody. Ptá-li se Králík, čím byli Cikáni v roce 1836 pro veřejnou mravnost nebezpečnější než Máj, lze patrně odpovědět poukazem na postavu hraběte Valdemara, kterého už Šalda poněkud eufemisticky charakterizoval jako erotického monomana. Jeho studie O krásné próze Máchově (Torzo a tajemství Máchova díla, 1938) využívá Králík k další argumentaci proti autentičnosti Cikánů, což je však počínání velmi riskantní, protože především ze studie se dá právě naopak leccos vyčíst pro podporu Máchova autorství, například charakteristika závěrečné scény 12. kapitoly (srov. II 255). A jestliže Králík podsouvá Šaldovi názor, že „román vyjadřuje velmi schematickou a konvenční představu o spravedlnosti a odporuje skutečnému přesvědčení Máchovu“, hrubě zkresluje skutečný smysl Šaldova výroku na příslušném místě (str. 199): Šalda tu totiž vůbec nemluví o Cikánech jako celku, nýbrž toliko o scéně ze závěru 13. kapitoly (srov. II 261), líčící Angelinin osud po Giacomově popravě, a ukazuje přitom na souvislost Cikánů s triviálními romány. Jedině na tuto scénu, která naprosto neurčuje ideové vyznění románu, a nikoli na „rozuzlení Cikánů“ (nad nímž se podle Králíka Šalda zamyslel), vztahují se Šaldova slova, která si Králík ocitoval ze závěru jeho studie.

Králík se sice nikde přímo nevyjadřuje o svém předpokladu, že by měl Máchova potíže s cenzurou při vydávání svých prací, připomíná však anonymní anekdotu, zveřejněnou v roce 1869, o pokusech Máchových přátel obelstít Zimmermannovu pozornost při cenzuře Máje, a právě této anekdoty, která se podle něho nijak nedá smířit se zprávou o návštěvě u Zimmermanna v analyzovaném dopise, využívá dokonce jako dalšího argumentu pro jeho apokryfnost. Nevidíme především důvod, proč spíše než údaji v dopise věřit tak pozdní a skutečně anekdotické tradici, která nicméně ovšem dává tušit, že Máchova s cenzurou počítat musel. Tím se potom přirozeně vysvětlí existence Výkladu Máje, právě tak jako žádost o posudek adresovaná Hindlovi, zvláště pak zašifrovaný pokyn „sapienti sat“, jak totiž, tj. k jakému cíli, má být posudek zaměřen. Nadto však se domníváme, že v Cikánech, ale i v Máji lze stopy ohledu na cenzuru prokázat. Šaldův postřeh o abstraktní spravedlnosti je možno rozšířit i na Giacomu, jehož také za provinění stihne trest. Jeho poslední chvíle jsou ovšem výrazně poznamenány kajčností. Kompozičně je tento konečný stav jeho myslí

rozveden řadou motivů: v noci před popravou ho kněz připravuje na smrt, doprovází ho až k šibenici a Giacomo se s ním opětovně modlí. Je otázka, proč je celá scéna vylíčena tak podrobně. Možná, že motivem kajicnosti chtěl Máchá výrazněji charakterizovat Itala, jehož chování se v románu vyznačuje velkými kontrasty pomstychtivosti a odevzdanosti při usmiřování viny. Uvedené motivy měly snad také vyvážit drastičnost detailního popisu poprav. I když do románové kompozice dobře zapadá vylíčení posledních Giacomových chvil, nelze se ubránit dojmu, že se tu vyhovělo dobou požadované konvenci. Z hlediska celkového vyznění románu však tu nemá popravní scéna větší význam než ten, který jí přísluší ve spojení s postavou, jež není hrdinou románu. Naproti tomu popravní scéna v Májí se týká přímo hlavního hrdiny, s nímž se Máchá ztotožňuje a který ovšem právě proto naprosto neprochází vývojem obdobným vývoji Giacomovu. Vylíčení Vilémovy popravě je nesrovnatelně méně drastické, a to v souladu s žánrem básně, jejíž těžisko je v lyrice a jež také nesrovnatelně méně souvisí s tradicí triviální literatury. Hrdina tu v noční meditaci před popravou dospěje až k nihilistickému poznání. Na popravní místo se ubírá bez jakékoli duchovní útěchy. Před smrtí tváří v tvář přírodě obzírá krajinu a místa, na nichž se cítil šťasten, posílá po oblácích pozdrav zemi a poslední jeho myšlenka patří Jarmile. Při takovémto sledu jeho myšlení jsou svým smyslem z kontextu zcela vysunuty verše 553 a 559, předcházející pasáží s krajinným líčením. Zmíněné verše nejsou také v celém čtvrtém zpěvu ničím připraveny ani na ně už dále nic v tom duchu nenavazuje, ba dokonce jsou v přímém rozporu s posledním smyslem Vilémových nočních úvah. Jak se zdá, právě těmito verši, především druhým z nich, splatil Máchá daň cenzuře.

V inkriminovaném dopise vadí Králíkovi zejména výrok „člověk je slabé zvíře“. Kdyby byl tento výrok autentický, stál by prý před námi „chudáček autor“, který u Hindla a jeho otce „žebra o posouzení a opravení svého Máje“. Tato nová Králíkova indicie Sabinova autorství je opět založena na nesprávné interpretaci zmíněného výroku. Z kontextu vyplývá zcela přirozeně, že Máchova slova se vztahují k předcházejícímu přiznání, že „by přeci rád poprvé nějak hlučněji vystoupil“; uvědomuje si tedy sám, že projevil přirozenou touhu úspěšně debutovat, a sebekriticky charakterizuje tento svůj postoj jako jistou slabost. Takový smysl výroku podpírá ostatně i užitá interpunkce, která odsazuje výrok od slov týkajících se případných nedostatků díla. Z výroku tedy vůbec nevyplývá, že by byl Máchá nějak přiznával vlastní tvůrčí nejistotu. (Eisner – Na skále, str. 130 –

se této interpretaci blížil, ale cestu k jednoznačnému výkladu si zatařasil tím, že chápal termín ‚člověk‘ metafyzicky, tj. ve smyslu člověk vůbec.) Aby nějak motivoval domnělý Sabinův apokryf v tomto smyslu, Králík supponuje, že Sabina „lehce mohl připadnout na myšlenku udělat z obou Hindlů patrony při zrodu Máje“, a to z vděčnosti, protože prý byl Hindlovi zavázán za příspěvní ve snaze vydat Máchovu pozůstalost. Tato hypotéza je krajně nepravděpodobná. Králík sám přiznává, že Hindl účinně chránil Máchův odkaz (srov. PK, 182, hlavně však DM, 203); je tedy otázka, zdali by byl strpěl nepravdu, třebaš pro sebe lichotivou. Co se pak týče Hindlova otce, zmínka o něm je zřejmě toliko zdvořilostní. Tendenci oslavovat lidi z básníkovy okolí se Králík snaží doložit známým Pichlovým vyprávěním o tom, jak mu Mácha předčítal z rukopisu své básně a jak rozdáváním jejich opisů projevoval marnivost a samolibost. Králík totiž věc obrací v neprospěch Pichlův a přpisuje zmíněné vlastnosti jemu. Hýsek však dosvědčuje v komentáři k své edici, že Pichlovy Vzpomínky jsou pramen velmi spolehlivý. Dodáváme, že Pichl měl sice k Máchovi kritický vztah, ale z jeho informací pamětníka, který býval v Máchově společnosti, naprosto nevyplývá, že by byl chtěl využít těchto okolností k tomu, aby upoutával pozornost sám na sebe. Dokonce ačkoli v závěru pasáže na str. 91–93 Vzpomínek, z níž se běžně přijímá informace o okolnostech prvního otisku Máchovy básně Svatý Ivan, Pichl slibuje, že ještě dále bude mít příležitost leccos o Máchovi připomenout, v celém ostatku Vzpomínek se již o Máchovi nezmiňuje.

Podle Králíka je dále rozpor mezi podezřelou žádostí o posudek nehotového Máje a mezi nepochybně pravou žádostí z 9. října o „nesmírnou recenzi“. K tomu je třeba především připomenout, že už v dopise I žádal Mácha Hindla o posudek zasláné rukopisné Balády. Z toho, že 9. října opětovně a vyčítavě urguje recenzi Máje, pak vyplývá, že Hindl Máchovu přání až do té doby nevyhověl. V tónu této urgencye je – mimochodem řečeno – těžko nalézt jakoukoli rozmarnost, kterou tam vidí Králík, nepochybně proto, aby měl oporu pro svůj názor, že takový tón („křepký“, jak označil dopis Janu Máchovi) je kritériem autentičnosti, zatímco dopisy „zповědní“ jsou pro něho přinejmenším podezřelé. Králíkovo tvrzení o rozporu mezi dopisem III a VII píseckého opisu *O 17* (zde dopisy IX a XVIII) nepřesvědčuje: navzájem se totiž přece nevyklučuje žádost o posudek nehotového díla k podpoře jednání s cenzurou a žádost o recenzi vydaného díla, které Mácha Hindlovi poslal patrně před 25. dubnem. kdy dopisem V (zde XIV) vyřizoval mimo jiné objednávku písemně nedoloženou. Právě tak nepřesvědčuje Králíkovo další tvrzení o rozporu mezi dopisem III a IV (zde XI):

kdo by prý chtěl hájit pravost dopisu III, musel by předpokládat, že se mezi ním a dopisem IV ztratil nejméně jeden list Máchův. Analýza dopisu IV však vede k závěru, že je skutečně nutno předpokládat ztrátu nejméně jednoho dopisu Hindlova i Máchovy odpovědi. V dopise IV se totiž Mácha mezi podrobnými informacemi o technických záležitostech vydání Máje zmiňuje o první půjčce, kterou mu Hindl poskytl na vydání díla, a žádá ho o půjčku další. Schází tedy Máchův list, kterým o první půjčku žádal. Jakékoli dohady, co by byl dále tento list obsahoval a jaká mohla být Hindlova odpověď, jsou zcela bez podkladu, a tedy bezpředmětné. Z listu IV nadto vyplývá, že Hindl byl už v březnu 1836 v korespondenci liknavý; dosvědčuje to také Máchův dopis bratrovi (č. X) ze začátku března, v němž ho žádá, aby Hindlovi vyřídil dotaz, „proč mu tak dlouho na jeho psaní neodpovídá“. Důvod Hindlova mlčení osvětluje dopis V (zde XIV), v němž Mácha reaguje na Hindlův dojem, jako by nešlo o nic jiného než o půjčku. Dá se tedy soudit, že mezi přáteli vzniklo pro tuto věc rozladění, které vedlo u Hindla k ochabnutí v korespondenci, u Máchy pak ke snaze vysvětlit nedorozumění a znovu připomenout žádost o posudek na Máj („Můj Máj nic?“). Kromě toho Hindlova reakce na výhradně věcná sdělení vede nenásilně k předpokladu, že Hindl byl spíš zvyklý na sdělení osobní, „zповědň“. Ostatně Mácha v takových sděleních i později pokračoval. Sám Králík připouští, že v dopise VI (zde XVI), podle něho silně interpolovaném, přece jenom Hindlovi „o svém výstupu s Lori určitě [podtrženo vydavateli] psal, protože na to odkazuje v říjnovém [tj. XVIII.] dopise“. I v tomto bodě lze tedy říci, že není nutné považovat dopis IX za Sabinův krycí apokryf a že nejsou potíže, tím méně „nepřekonatelné potíže“, jde-li o to, začlenit dopis do kontextu měsíců před vydáním Máje.

13 *neprozřetelné poznamenání* – Větou v dopise parafrázovanou komentoval Čelakovský otisk carovy řeči v České včele; 16 *Někdo ho udal* – Podle relace nejvyššího purkrabího Chotka Metternichovi byl udavačem Hanka (srov. Bílý, Korespondence a zápisky Fr. L. Čelakovského, IV, 1, str. 253); 19 *nyní... poslal cár odpověď* – K intervenci toho druhu nedošlo, v Praze se jenom rozšířila o tom pověst (srov. Bílý, l. c.); 22 *Vávra* – Jan Nep. V. (pseud. Lomnický, 1792–1866), spisovatel, zastával místo suplenta českého jazyka na pražské universitě v letech 1836–1839; 23 *Štěpánek* – Jan Nep. Š.; vedl od konce roku 1835 redakci České včely společně s Tomičkem; 24 *legát* – odkaz; jurista Mácha tu vystihl skutečnost, že Včela nebyla pokračovatelkou, nástupkyní Světozoru a že „obrázky“ jí byly tedy jen předány, aniž na ně měla nárok; 25 *bratr dělá nablízko Vás* – srov. dopis VIII; 28

Klímsch – (u Máchy: Klimmš) Ferdinand Karel K. (1812–1890), český malíř, odešel do Frankfurtu nad Mohanem (u Máchy: do Wisbaden), kde založil litografický ústav; 314, 1 *Oberon a Erbkönig* – obrazy inspirované Wielandovým eposem a Goethovou baladou; 3 *skok z Vyšehradu* – reprodukce obrazu Horymírův skok je ve Zlaté Praze 32, 1915, str. 558; 9 *Malířská anekdota* – Podle Sabiny (Úvod, str. 55) „anekdotu tuto o malíři F... vypravoval malíř V... v jedné káfirně u přítomnosti mnohých jiných osob“; *Friese* – Leopold August F. (1793–1846) byl původu německého, ale sžil se s českým prostředím. (Srov. J. Arbes, Český bohém z dob Máchových v knize Český vyhnanec a Fr. Krčma, Mácha a Arbes o malíři Friesovi, ČMF 22, 1935, 31.) – 17 *obrazy z historie české* – byly vydány Ant. Machkem (Dějiny Čechů v obrazích..., Geschichte der Böhmen oder Czechen in Bildern, 1820–1824); více než deset obrazů je od Frieseho; 18 *Vypuzení Avárů* – obraz je dílo Führieho (litogr. J. Warter); Máchova poznámka se týká Friesova obrazu Poražení Sasů; 21 *Štěpánský chrám ve Vídni* – obraz není reprodukován ve Světozoru, ale v Haasově periodiku Panorama des Universums 1836, str. 93; 315, 12 *svému panu otci* – o Tomáši Hindlovi srov. Vzpomínky R. J. Kronbauera (O zapadlém literátu a jeho pamětech), 1907, Paměti K. Matuše, 1921, str. 181–183, a sborník Od Ještěda k Troskám 12, 1933–34 (tři články A. Šimona); 17 *neshodl jsem se v divadle* – patrně po roztržce s Tylem a po hádce s hercem Grabingrem (srov. Životopis, str. 238); 28 *Sapienti sat* – moudrému napověz.

316 Dopis X (R44)

Autograf v literárním archívu PNP, 1 list form. 22,4 × 18,4 cm. Dopis je psán kurentem, adresa latinkou na druhé straně. Dopis byl přeložen podobně jako dopis VIII a je také podobně, ale v daleko menší míře poškozen.

10 *po Labe... dolů k Dráždanům* – K této cestě nedošlo. V pátek 25. března na Zvěstování Panny Marie byl Mácha s přáteli na Okoři a v Tuchoměřicích, na Květnou neděli 27. března byl se Strobachem v Praze (srov. dopis XI), 30. března psal z Prahy Hindlovi a začátkem dubna se jistě staral o vydání Máje. V Michlově Ouplném literturním létopise je v životopise Ant. Strobacha zmínka, že „roku 1836 podnikl cestu v polabské krajiny, počav z Oustí po březích Labe cestovati“, avšak Strobach šel tamtudy s Riegrem bez Máchy až o školních prázdninách, protože Rieger cestu vykonal jako absolvovaný filosof 1. roku (tj. 1836). Dosvědčuje to dokument uložený v Riegerově

pozůstalosti v archívu Národního muzea, psaný kolem roku 1850 a nazvaný *Život Františka Riegra, Dra v[ěškerých] práv, v němž se praví*: „Již na gymnasium a později po čas filosofických studií míval obyčej svátků a prázdnin k cestám používati... Na cestách těchto bývali častěji spolčníky jeho zvláště milými neb. † Karel Hynek Mácha ... a Dr. A. Strobach. S tímto posledním konal co absolvovaný posluchač 1. roku filosofie cestu několikotýhodní do Saska a do východních Čech.“ Ant. Šimák z Pomyšle (1808–1876) tvrdil, že byl s Máchou o vánocích (patrně roku 1835) na toulkách až v Saské Kamenici (srov. Fr. Krčma, *Drobné příspěvky máchovské*, LF 60, 1933, 179).

317 Dopis XI (O17)

Autograf je nezvěstný, v O17 je dopis označen číslem IV.

8 *Petera* – Josef P. (1810–1889), Máchův přítel; hospodařil na rodném statku v Třebihošti pod Zvičinou. Mácha u něho nocoval v srpnu na své „pouti krkonošské“. (Srov. též článek Fr. Skalického, *O zapadlém vlastenci, Pod Zvičinou* 1, 1920, 20.) – 9 *ledecký učitelský pomocník* – Petr Veselský (srov. dopis XIII a komentář); 16 *Mítka* – František M. (Mitschka) z Obříství, Máchův spolužák; 18 *Hošek* – podle V. Macha navštěvoval Máchu; zemřel jako chemik barev v Petrohradě; *Společnost k podporování průmyslu* – srov. článek A. Ederera, K. H. Mácha a Průmyslová jednota, *Obzor nárohodospodářský* 48, 1948, 142; 30 *skoro 2 1/2 archu v šestnácterce* – Máj má 72 stran; Mácha počítal arch po 32 stranách, při výpočtu tiskařských výloh však vycházel z počtu 16 stran v archu; 318, 13 *Výhoň Dub* – Tylův román, oznámený 30. července 1835 v Květech s výzvou k předplacení; jeho první část, *Svátky na Vyšehradě*, vyšla až roku 1838; *Márinka od Langra* – drama Marinka Záleská od Josefa Jaroslava Langra zůstalo nedokončeno.

319 Dopis XII (R45)

Autograf, dvoulist form. 23,5 × 19 cm, je v roudnickém muzeu. Dopis je psán krasopisně latinkou (slova *dlouhou* a *dlouhé* jsou podtržena) na první a druhé straně, na čtvrté straně je adresa s razítkem PRAG a stopy po pečtním vosku. Faksimile dopisu v Májí 1, 1903, str. 8–9.

3 *Antonín Šimák* – Máchův spolužák z Pomyšle (Spomyšl). O něm a o Máchových stycích s ním viz Životopis, *passim*. Srov. též Fr. Krčma, *Drobné příspěvky máchovské*, LF 60, 1933, 179, a Jan Rys, *Cesty K. H. Máchy po našem Podřipsku, Podřipský kraj* 3, 1936,

č. 1; 8 *Kajetán Vrána* – rektor a prefekt piaristického gymnasia; jemu věnovaná *báseň k jmenovinám* – srov. komentář k německé básni *Stimmen zur Namensfeier* (I 470 n.); 12 *Cágl* – Karel C., právník, 1830–31 v 1. roce; 320, 11 *Co jsi na mě chtěl* – Mácha poslal Šimákovi patrně některou ze svých básní; jak sdělil Šimákův syn, měl Šimák v rukopise některé Máchovy básně, dnes bohužel již nezvěstné. Srov. úvodní poznámky v 1. svazku, str. 330.

320 Dopis XIII (*R₄₆*)

Autograf, list form. 23,7 × 19 cm, v depozitu Umělecké besedy v literárním archivu PNP. Dopis je psán latinkou, na druhé straně je adresa se stopami pečetního vosku a na přeložených částech jednak poznámka *obdrž.* 17/4 836 (která se opakuje ve formě *obdrženo dne 17/4 36* pod datem dopisu), jednak připsáno cizí, neznámou rukou: *Arabesken für Musikfreunde v. Gustav Nikolai. Leipzig. Otto Wigands Verlagsexpedition. 1805.* – Faksimile části dopisu od slov „Já jsem vydal...“ otištěno v monografiích od J. Voborníka a F. V. Krejčího o Máchovi a ve faksimilovaném vydání rukopisu Máje (1916).

14 *Petr Miloslav Veselský* (1810–1889), rodák z Nového Knína, Máchův přítel; učitel, spisovatel a dějepisec Kutné Hory. Jeho podobizna je ve Světozoru 22, 1888, 636; 24 *Vale, láska ošemetná* – srov. komentář k Marince (II 336 n.); 25 *satis* – dost; 26 *parva* – první třída gramatikální, prima; František *Řezáč* z Kouřimě, 27 František *Richter* z Přerova a Josef *Petera* z Třebihoště – spolužáci Máchovi; 321, 5 *Vogl* – Jan V., knihkupecký příruční, člen Tylovy kajetánské družiny; 9 *Asi sto exemplářů... na velmi skvozném papíru* – za 30 kr. ve stříbře; srov. komentář k Máji (I 346); 15 *Svoboda* – Josef S., Máchův spolužák.

321 Dopis XIV (*O₁₇*)

Autograf je nezvěstný, v *O₁₇* je dopis označen číslem V.

V knize *Demystifikovat Máchu* (str. 206 n.) se Králík pokouší dokázat, že pasáž „Tuten čas jsem četl od Bulwera [recte: Bulwerova] Falklanda; ten chlapík jistě nás oba znal; skoro bych se byl ve čtení [recte: mezi čtením] do Vás zamiloval – [v *O₁₇* bez pomlky] nebo do sebe. Beneš beztoho zemřel!“ [v *O₁₇* na konci citátu tečka]¹ je

¹ Králík cituje pasáž podle Úvodu, kde Sabína nahradil výraz „mezi čtením“ výrazem „ve čtení“, kterým jednak setřel hláskovou podobu u Máchy častou, jednak upravil text na tomto místě vazbou neběžnou a nedoloženou. V hranatých závorkách uvnitř citátu a na jeho konci rektifikujeme znění podle *O₁₇*.

dodatečná interpolace. Argumenty, které pro tento svůj soud snáší, jsou vesměs psychologizujícího rázu. Oponovat stejnorodou hypotézou by bylo stejně nepřesvědčující. Věcnou námitku lze však vznést proti Králíkově domněnce, že v době, kdy už Mácha expedoval Máj, „sám by urážel své dílo, kdyby mu byla jen v patě ležela myšlenka na jakýsi obskurní cizí spis“, rozumí se na Bulwerova Falklanda. Co se týče hodnoty Bulwerova románu, soud o něm není zcela nespravedlivý. Avšak tato hodnota je sama o sobě z hlediska Máchova zájmu o dílo i autora irelevantní. Zápisník obsahuje mnoho dokladů Máchova zájmu o díla téže úrovně. Kromě toho zájem o Bulwera není doložen pouze v této časové souvislosti: Deník i Zápisník svědčí o četbě plynulé (srov. zde str. 220, 240, 284, 285, 287). Závažný je přitom zejména fakt, že Mácha se Bulwerem zabýval v době, kdy na Máji pracoval (srov. v *Ž rkp.* str. 104 a souvislost záznamu s tzv. Náčrtem Máje). Jestliže ho tedy četba Bulwera nerušila v daleko vážnější niterné situaci při tvorbě Máje, není jasné, proč by se měla vylučovat s pozorností upřenou k témuž dílu už po jeho vydání.

322, 1 *ten chlapík jistě nás oba znal* – srov. Jirátovu analýzu ve studii Skupinový portrét z času romantiky (v knize *Uprostřed století*, 1948); **9** *aby je ve Květech a ve Včele ohlásili* – ve *Včele* ohlášení z neznámých důvodů nevyšlo; v *Květech* bylo k němu připojeno: „Jest to spisů Máchových dílu prvního svazek první. Následovati bude co nejdříve svazek druhý, obsahující povídku z dějin vlastenských, o kterémžto se budoucně obšírnější zpráva podá.“ Tato zpráva však nevyšla.

322 Dopis XV (R47)

Autograf je v muzeu v Českých Budějovicích. Je psán kurentem na dvojlistu form. 22,5 × 17,8 cm. Na čtvrté straně je připsáno stařeckou rukou: „NB. Psaní Hynka Mácha, posluchače práv [v] IV. roce na universitě v Praze, roku 1836 k jeho kolegovi a příteli pánu Mácha, bohoslovci, též IV. roku 1. P. 1836 v Budějovicích – teď, 1. P. 1884, děkanovi v Bavorově.“ – Dopis byl až dosud otiskován podle opisu pořízeného prof. dr. Jos. Vraštillem.

28 *kdy budeš mítí primicí* – Jan Mácha byl vysvěcen r. 1836, srov. Krčmův článek citovaný u dopisu VI; **323, 32** *Jestli jsi něco v hudbu opět uvedl* – V poděbradském muzeu je zachována skladba J[ana] K[řtitel]e Máchy Nářek, jež byla nalezena v pozůstalosti K. H. Máchy; faksimile je v II. dílu Bedřicha Smetany od Zdeňka Nejedlého, text je otištěn v *Dile* I, 381; **324, 2** *Blatenský* – viz komentář k do-

pisu VII; 3 *Kamarýt* – František Dobromil K. (1812–1876), bratr Josefa Vlastimila Kamarýta, studoval s Janem Máchou v budějovickém semináři.

324 Dopis XVI (O17)

Autograf je nezvěstný. V O17 byl dopis nepochybně označen číslem VI; nyní je toto místo s oslovením a částečně s textem utrženo. V hranatých závorkách doplňujeme porušená místa jednak podle dohadu, jednak podle Dodatků; Sabina měl patrně k dispozici opis ještě před porušením. V O17 je škrtem a nadepsáním provedena oprava, která je v opise vůbec jediná toho druhu: jméno *Jules Janin* je tu nahrazeno jménem *Eugen Sue*. Všecky vnější znaky bezpečně nasvědčují tomu, že opravu provedl písař O17, a to hned při psaní původního jména. Z celkové povahy opisu, jak byla poznána jeho analýzou, vyplývá, že písař zde reprodukoval stav předlohy. Vyznačenou korekturu nepřijímáme z důvodů, které uvádíme níže. V textu dopisu jsou dodatečně tužkou škrtnuta dvě místa: *eine Notzucht ist unterlaufen* (325, 1) a *bude-li to hoch, co se zrodí, z toho bude Mefistofeles* (325, 5). Jde tu patrně o škrtnutí Sabinův, protože obě místa jsou vypuštěna též v dochovaném textu Úvodu (tj. v Dodatcích) a jsou také přeškrtnuta touž tužkou, kterou patrně Sabina za odstavcem čarou vyznačil konec úryvku, jenž měl být do Úvodu pojat (srov. též komentář k dopisu XVIII).

V knize Demystifikovat Máchu (str. 209 n.) se Králík snaží rozlišit u tohoto dopisu autentický text a apokryfní vsuvky. Máchovi přisuzuje vyúčtování zápůjček na Máj, dále vstupní narážku na list Hindlův a zmínku o Kudrnovi, která prý patrně bezprostředně navazovala na úvodní pasáž. Kromě toho prý autentický dopis asi obsahoval právnickou charakteristiku Lořina početí (Králík má na mysli slova „Eine Notzucht ist unterlaufen“, tj. byl jsem zaskočen tím, že ji někdo zneužil, že se dala zneužít),¹ nějaké vyprávění o Lori a o smrti její matky, které však prý bylo podobně věcné jako vylíčení Lořina porodu v dopise VII (zde XVIII), a konečně snad nějakou zmínku o Benešovi. Argumenty, jimiž se snaží celý ostatní obsah dopisu přisoudit Sabinovi, jsou většinou téže povahy jako u dopisu IV (zde XI).

¹ Právnické terminologie je použito též v dopise IX (Ed. Hindlovi) na místě, jímž Králík argumentuje (DM, str. 197) ve prospěch Sabinova autorství dopisu: „Včela obdržela obrázky... co legát“ (zde str. 313), protože prý Máchu „neznáme jako zájemce o zákulisí žurnalistického života“. Užití právnického termínu je tedy Králíkovi jednou průkazem pravosti, jindy si však takového termínu vůbec nevšímá v pasáži, kterou chce prokázat podvrh.

Reagujeme proto v dalším pouze na to, o čem lze pojednávat ve věcné rovině. Především tedy – podle našeho názoru – podezření, že Sabina je autorem pasáže o Lořině přísaze u rakve mrtvé matky, zeslabuje zmínka v dopise VII (zde XVIII), který i Králík pokládá celý za autentický. Nelze si představit, že by se Máchova slova „Již jsem vám jednou psal, co to dítě již v matce zkusilo, a to ne všechno –“ vztahovala k něčemu jinému než právě k Lořině utrpení při Máchově výbuchu podezřavé žárlivosti. V Máchově pojetí se totiž nenarozený syn podílel na všech zážitcích matčiných, srov. závěr dopisu: „Bratr a všickni naši Vás pozdravují. Má holka též –– *snad tedy také mé dítě, není-li mrtvé.*“ Přitom také padá na váhu, že motiv onoho mimořádně těsného sepětí nenarozeného dítěte s matkou je exponován už na začátku dopisu, a to parafrází citátu z Goethova Fausta: „Moje holka, když jí, krmí dva!“ (I. díl, v. 3549.) Tuto okolnost považujeme za závažnou, i co se týče kompozice dopisu, jehož jednota a soudržnost je tím podle našeho názoru posílena. Zajisté je možno představit si, že by tato kompozice s návratným motivem mohla být dílem obratného interpolátora. Domníváme se však, že mnohem přirozeněji lze tento fakt vysvětlit autorovým záměrem. Citovaná místa z obou dopisů prokazují jejich vnitřní souvislost a místu citovanému z dopisu VII (zde XVIII) je možno plně porozumět jenom na základě zmínky o Lořině přísaze v dopise VI (zde XVI): dítě, které mnoho „již v matce zkusilo“ – jak Mácha Hindlovi naznačil, ale zároveň napověděl, že neřekl ještě všechno –, bylo bezpochyby podle Máchova pojetí zasazeno také matčíným utrpením prožitým při přísaze.

Králíkovi „je podezřelé tajnostkářství, jímž pisatel obestírá celé osobní drama“, totiž slova „to jest zpráva pro Vás pouze“, „Co jsem Vám psal, neví žádný mimo nás dvou, a od Vás se to žádný nedozví“. Podle Králíka „věcně je celé to domnělé tajemství, pohřbené mezi Máchou a Hindlem, nesmysl“, protože o všem věděla „přínejmenším Lori a dost pravděpodobně básníkovy matka“. Pokud jde o Lori, je Králíkova připomínka prostě banálním konstatováním nepochybné skutečnosti. Co se týká básníkovy matky, není však tak jisté, že by se jí byl syn svěřoval už v této době s Lořiným stavem, uváží-li se matčin odmítavý vztah k jeho nevěstě. Domníváme se, že smysl těchto Králíkem inkriminovaných výroků se dá vyložit zcela prostě. Při morálních normách společnosti třicátých let neměl jistě právník před absolutoriem a před nástupem do prvního zaměstnání zájem, aby se příliš rozšiřovalo povědomí o tom, že čeká nemanželské dítě. Dosvědčuje to skutečnost, že o svých osobních poměrech pomlčel i před svým prvním zaměstnavatelem v Litoměřicích. Ostatně sám Králík připouští

Máchovu „zcela oprávněnou snahu dělat co nejméně hluku kolem opožděné svatby“ (str. 227). Obdobně vidí Králík ve výroku „Nemyslete, že moje zasmušilost...“ (je-li ovšem tento výrok autentický) projev Máchova tajnůstkářství, které charakterizuje jako „sdílnou nesdílnost“, ba dokonce projev Máchovy schopnosti „výborně se přetvařovat“. Kdežto v dopise XI se Mácha představuje jako veselý společník, který se stýká s praktickými lidmi, podniká s nimi výlety, zajímá se o činnost Průmyslové společnosti atd., je tento apokryfní dopis podle Králíka, jenž se tu odvolává na Sabinu, jedním z projevů, jimiž Mácha domněle „mezitím svěřuje svá hrobová tajemství lidem jako Beneš, Frank a konečně Hindl“ (str. 214). Při tomto kontrastování dopisu XI z března 1836 a dopisu XVI z června 1836 Králík podle našeho názoru především nepřipustně zanedbává rozdílnost situací, v nichž oba dopisy vznikaly, a dokonce do této souvislosti vtahuje i Máchovo sdělení Benešovi, třebaže je téměř o tři roky starší. Poukaz na Franka je přitom zcela nemístný, protože o nějakých sděleních, která by mu byl Mácha učinil, není nic známo nejen z autentických Máchových textů, ale ani ze Sabinu, na něhož se tu Králík ve prospěch své interpretace odvolává (srov. Úvod, str. 26–27, Vzpomínky, str. 28–29).

Králíka dále zaráží reakce dopisu na Tomíčkovu kritiku Máje. Z výrazu „mně neznámou báseň“ vyvozuje, jako by Mácha prohlášoval Máj za báseň, která se ho jako autora netýká (str. 218–219); dívá se pryč na Máj z jakési kosmické dálky, distancuje se od svého díla. Tato distance je pryč také v neodstranitelném rozporu s věcnou partií dopisu s vyúčtováním půjček. Dokonce jde Králík tak daleko, že v dopisu shledává výstřední formu odcizení, totiž že se Máchovi odcizuje svět vlastní tvorby, že se Mácha odcizuje sám sobě. Shledává sice, že autentický dopis VII (zde XVIII) vyjadřuje Máchův životní pocit v podobné poloze; zatímco však v dopise VII to odpovídá reálné situaci, v dopise VI (zde XVI) je to podle něho „komediantství“, a jde tedy o Sabinův podvrh. Nejen krajní důsledek Králíkovy interpretace tohoto místa, ale ani výchozí domněnka o Máchově chladném vztahu k Máji se však podle našeho názoru odtud vůbec nedá vyčíst. Přihlédne-li se totiž k předchozímu kontextu, jde toliko o Tomíčka a jeho posudek, jímž Mácha dokládá prostě svůj chlad k věcem a lidem, nikoli k sobě, vztah plně pochopitelný v jeho tehdejší osobní situaci. Lze velice pochybovat o tom, že by se sobě odcizený člověk například tak trápil žárlivostí a pochybami, zda je očekávané dítě jeho. Právě tak jako by asi člověk odcizený nevyjadřoval svou jistotu o tom, že je básník. Máme za to, že pro náš názor mluví ještě tato skutečnost:

Kdyby měla mít pasáž o Tomíčkoví takový význam, jaký do ní svou interpretací vkládá Králík, octl by se její původce skutečně v rozporu sám se sebou; báseň, k níž by měl autor odcizený vztah, nemohla by být současně „více než báseň“. Avšak jednak vůbec nejde o rozpor, který Králík takto shledává u Sabině, jednak není zatím prokázáno, že koncepce „více než báseň“ je jednoznačně Sabinova (srov. dále).

Odsudek Tomíčkovy kritiky v dopise je podle Králíka sentimentální, a proto sabinovský (str. 221). Vymyká se prý z řady autentických projevů Máchových, což se mimo jiné dokládá „dopisem neznámému příteli“. O domnělou sentimentalitu odsudku nemá smysl se přit. Závažnější je věc s oním „dopisem“, z něhož se traduje jediná věta, poprvé zveřejněná až roku 1865 v Lumíru. Všem interpretům působil tento útržek nepřekonatelné potíže. Vzhledem k naprosté izolovanosti a absolutní neprůkaznosti prezentace považujeme citovanou větu za podezřelou a ze souboru Máchových projevů ji vylučujeme (srov. zde str. 492). Králík naopak nejenže dopis, z něhož věta domněle pochází, přesně datuje (říjen 1836), ale dokonce této věty využívá jako důkazu neautentičnosti příslušného výroku z dopisu VI (zde XVI), a to i v tom případě, „kdyby věta ze ztraceného dopisu nebyla namířena proti Tomíčkoví“. Tato argumentace je zcela nepochopitelná u Králíka, který jinde zlehčuje snahu jakýchsi „současných vydavatelů Máchy“ zachránit z jeho textu stůj co stůj naprosto všecko.

Užití autocitátů z Máje, jimiž se osvětluje životní situace autorova, prozrazuje podle Králíka úzus literárních historiků, tj. znalce, který složil Úvod povahopisný. Ten byl totiž podle Králíka přesvědčen, že to, co napsal Mácha, není pouhá literatura, nýbrž kus života. Naproti tomu Máchovi prý bylo cizí i druhé „komediantství“, totiž zacházet s Májem jako s životní konfesí (str. 219). K tomu namítáme: Už v nesporné pasáži dopisu II Mácha sám uvedl své dílo ve vztah se svou aktuální životní situací (jak už naznačil Eisner, Na skále, 1945, 129); uváděje znělky, které pro Hindla opsal, výslovně říká: „z těch nejlépe poznáte, jak to se mnou vyhlíží“. Dále nepochybně není náhoda, že Mácha ve výpisku ze Sommerova Taschenbuchu (srov. Ž, rkp. str. 76, zde str. 164, ř. 20–21) podtrhl pasáž, která začíná doslova stejně jako domněle podezřelá věta „To jest více než báseň“. I zde totiž je ve zkratce vyjádřena obecně romantická koncepce vztahu existujícího mezi skutečností a jejím tlumočením poezií, jež není pouhou slovní fikcí. Není tedy prokázáno Králíkovo tvrzení o tom, že Sabina interpoloval dopis XVI citáty z Máje, tím spíše, že citáty, o něž

opírá svou argumentaci, Králík uvádí nepřipustným způsobem. Mluvě o dvou „příznačných“ autocitátech z Máje, o nichž uvažuje Eisner (Na skále, str. 131, 132) jako o svědectví Máchova autostylizačního úsilí, píše: „Jsou dva, uvedu je v kontextu dopisu: „A pak ostatní Vám poví Máj, ›bez konce láska jest, zklamána! atd. (*To jest více než báseň.* – “ Námí vyznačená závažná slova jsou sem však přesazena z původní souvislosti, kam jediné patří. Mácha totiž napsal: „to pro Vás jen, pro ostatní lid: „Na tváři lehký smích, hluboký atd.“ To jest více než báseň. – Vás jen a Beneše – !!“ „Kontext“ obou autocitátů si tu tedy Králík vytvořil sám.

Králíkovi je navýsost podezřelý velký počet v dopise uvedených spisovatelských jmen; přitom považuje za nejkurióznější zmínku „o pařížských tajůplnostech, jak je vylíčili V. Hugo a E. Sue“ (str. 223). Opíraje se o citát ze Sabinových Vzpomínek, a to o partii o Fridolínovi na str. 45 (srov. zde také str. 524 n.), přisuzuje Sabinovi snahu vyvýšit v tomto dopise „tajůplnost pražských literárních poměrů nad proslulou metropolí nad Sekvanou“, udělat z Máchy jeho vlastními ústy „konvenční ‚záhadnou povahu‘, hrdinu pražských ‚mystérií““. Tuto domnělou Sabinovu snahu pak dokládá dvěma paralelami z jeho románu Blouznění.

K tomuto Králíkovu podezírání Sabiny z autorství sporných pasáží v dopise poznamenáváme především, že je zcela nepochopitelné, jak mohl z dopisu vyčíst tendenci zasadit Máchu do jakýchsi pražských literárních záhad, když Mácha v dopise zcela jednoznačně mluví výhradně o svých úzce osobních problémech. Pro řešení Králíkem nadhozené otázky, „kdy do Čech pronikla citovaná díla francouzských autorů“ (jež ovšem – mimochodem řečeno – vůbec citována nejsou!), je zcela irrelevantní jím doporučované studium předbřeznových časopisů: o tom, koho z nich a kdy Mácha poznal, svědčí totiž s dostatek jasně vlastní Máchovy záznamy o četbě, které se najdou jinde než v dopisech. Četbu Byrona, Goetha, Huga a Bulwera registruje v nich Mácha zcela otevřeně. Janin a Sue byli mu rovněž známi, avšak toto jeho povědomí je v záznamech z četby utajeno. Dá se prokázat jenom detailním studiem četby registrované toliko povšechnými tituly časopisů a časopiseckých příspěvků. V nich se najde informace o Janinovi, založená mimo jiné též na rozboru jeho díla, na třech místech (viz zde str. 35, 36, 48). Obdobně je také prokázána informace o Eugenu Sue (viz zde str. 49 a 399), v tomto případě jde ovšem o ukázkou z jeho díla před rokem 1840, na niž se ještě nedá dobře vztáhnout Máchova charakteristika „nejstrašlivější romány“, která naopak plně platí pro Janinovu tvorbu již na konci let dvacátých. S tímto zjištěním

souvisí naše interpretace onoho místa v *O17*, kde je jméno Janinovo nahrazeno jménem Eugena Sue.

Vycházíme tu z analogie: do autografu dopisu XXII (*R53*, viz zde komentář na str. 546) někdo – podle rukopisu však prokazatelně nikoli Sabina – vepsal větu „Neb to dítě z jejich přátel nemá žádný ani vidět“, která vlastně sděluje pouze to, co se implicitně vyrozumívá z textu dopisu. Podobné vylepšování textu předpokládáme i na zmíněném místě v dopise XVI. V autografu, který byl předlohou pro *O17* někdo podle našeho mínění zaměnil původního Máchova Janina jménem spisovatele, jenž po roce 1840 zatlačil svou popularitou Janina a v té době již také vyhovoval charakteristice uvedené v textu dopisu. Z této korektury však podle nás nikterak nevyplývá, že Sabina je původcem celé zmínky o francouzských autorech, kterou Králík považuje za jednu z interpolací. Sabina by byl totiž sice mohl odhalit Máchovu znalost Janina jedině podrobným studiem Máchovy četby časopisů starých přes deset let, ale ani pak by nebylo jasné, proč by byl jako interpolátor opravoval sám sebe. V *O17* se totiž nikde nenajde příklad takovéto opravy, a tedy také ne na místech, kde Králík předpokládá Sabinovy zásahy.

Za této situace dvě paralely, které Králík uvádí ze Sabinovy prózy, nestačí k podpoře jeho argumentů do té míry, aby bylo nutno téměř celý dopis vyloučit ze souboru Máchových dopisů jako apokryf. I když se totiž Králík domnívá, že „rozmnožování obdob ze Sabiny je slibnější než pokusy oslabit platnost té hrstky příkladů“, které sám podává, je si vědom, že v dopise jde o věci podstatnější. Myslí tím Máchovy – podle něho domnělé – pocity osobního i kosmického chladu, kterýžto počitkový komplex analyzoval v *Duši a díle Šalda*. Podle Králíka je prý tu však nehoda v tom, že všechny Šaldou uváděné příklady se nacházejí výhradně ve sporných textech. Skutečnost je však jiná. Šaldovy doklady pocházejí ze IV. oddílu *Návratu* (srov. II 126, 18–19), z náčrtu *Boleslava* (srov. I 251–252, v. 48 n.) a z básně *Měsíc stojí* (srov. I 229, v. 8). Jenže týž verš z posledně citované básně se čte v stejném motivickém kontextu i v básni *Syn mlynářův* (srov. I 81, v. 16). O něco dále Šalda včleňuje do zmíněné souvislosti – podle nás velmi správně – i „mrazivou alegorii“ *Pouti krkonošské*. Konečně je možno upozornit též na neobyčejně výraznou pointu znělky *V hloubi citu* (srov. I 187). Všecky doklady pocitů osobního i kosmického chladu nepocházejí tedy výhradně z textů sporných. Králík má pravdu, že v Máchově próze není doloženo slovo ‚mraz‘, avšak jak v *Křivokladu*, tak i v *Mníchu* se čte výraz ‚přimrzlý v tváři smích‘, který je v téže významové rovině jako Šaldou citovaný pasus z *Boleslava*.

Rozbor Králíkových argumentů takto opět otřásá jeho konstrukcí Sabinova dalekosáhlého přepracování tohoto Máchova dopisu.

325, 1 *holky mé matka zemřela* – 5. května 1836; 2 *strašlivá přísaha* – kterou musela složit Lori u matčiny rakve (srov. analogickou situaci v próze *Přísaha* a v *Cikánech*, II 273 n. a 238 n.); 7 *Jules Janin* – srov. zde str. 538; 13 *P. Tomíček posuzoval můj Máj* – v České Včele 31. května 1836, č. 22; 19 *Můj bratr... chválí si život* – srov. Máchův dopis Michalovi, zde č. VIII; **326**, 1 *Božena od Klicpery* – činohra z r. 1820; 2 *Litevské písně* – Litevské národní písně, přeložil Fr. L. Čelakovský r. 1827; 3 *Harfa* – truchlohra od J. Er. Vocela, 1825; 4 *Rod Svojanovský* – truchlohra od V. K. Klicpery, 1821 (poslední dvě knihy měl také Mácha ve své knihovně, srov. komentář k Hindlovu dopisu z 18. 3. 1833, zde str. 499); 5 *Oldřich a Božena* – zpěvohra od J. K. Chmelenského, 1828; 6–7 *Mařenčin košíček* – Dárek malý pro dcerky české od M. D. Rettigové, 2 díly (proto jsou uvedeny v dopise jako č. 6 a 7); 8 *Myrhový věneček* – aneb Utrpením přichází se k blaženosti, od Marie Antonie (Josefy Pedálové), 1828; 13 *Almanachy Klicperových her dramatických* – 6 svazků, 1825–1830; 15 *Savectvo* – od Jana Svatopluka Presla, 1834; 16 *Panna jezerní* – báseň Waltera Scotta v překladu Fr. L. Čelakovského, 1828; 17 *Starí letopisové* – ... češti, vydal Fr. Palacký, 1829; 23 *příští román z dějin vlastenských* – podle plánu Valdice; 26 *ale peníze jsem ještě...* – asi: ...za ně nedostal; **327**, 3 *naše cesta do Jičina* – patrně narážka na „pouť krkonošskou“ v srpnu roku 1833; 13 *Viz a čti obálku* – Nelze říci, čeho se upozornění týká. Janský přijímal Krčmovu domněnku (v doslovu k Tylovu *Rozervanci*, 1932, str. 98), že na obálce mohla být nová adresa, jestliže se Mácha podle textu *Rozervance* skutečně od rodičů odstěhoval. Uvedení zpáteční adresy však není u jiných Máchových dopisů na obálce doloženo.

327 Dopis XVII (R48)

Autograf je v literárním archívu PNP. Do máchovských sbírek byl přerazen z pozůstalosti J. Arbesa, jemuž jej poslal herec Kudláček. Je to 1 list form. 21,4 × 13,8 cm, psaný kurentem, nadpis latinkou; faksimile ve *Zvonu* 2, 1902, 709–710, reprodukuje stav autografu před oddolením levého horního rohu, takže umožňuje emendovat text.

Mácha se vypravil z domova do Litoměřic 27. září 1836, druhý den byl v *Knovízi* (Knobis), vsi u Slaného, nepochybně návštěvou u rodičů svého přítele Aloise Pravoslava Trojana (otec Trojanův byl tam mlynářem a rolníkem). Dne 29. září byl hostem na faře v *Hobšovicích* (též v okrese slánském) a 30. nebo snad již 29. večer dorazil do Litoměřic. –

– 23 *justiciér* – okresní notář a zemský advokát Josef Filip Duras (o něm viz Životopis, 277 n.); 328, 7 *Jedno psaní patří p. Strobachovi a druhé Lori* – Oba listy jsou nezvěstné; z dopisu Strobachovi se zachovala jen věta, kterou citoval sám Mácha Hindlovi (srov. další dopis); 9 *dolů* – tj. do Truhlářské ulice, kde bydlela Lori.

328 Dopis XVIII (R49)

Autograf, dvoulist form. 19,8 × 12,9 cm, je uložen v literárním archívu PNP. Na čtvrté straně je adresa bez místa určení, patrně byl dopis odeslán současně s jinými. Na první straně je pod datem cizí přípisek „† 5. listopadu 836“. Vedle adresy na čtvrté straně je připsáno číslo VII; tak je také dopis označen v *O17*, a to ve zlomku z literárního archívu PNP (jeho část je nedopatřením reprodukována jako Máchův autograf v příloze k máchovské monografii F. V. Krejčího, 1916, Zlatoroh, sv. 33–34). Počínaje slovy „a třetího přiběhl mi to bratr vyřidit do Litoměřic“ je text v *O17* tužkou proškrtán až po slova „to zkusilo opět při svém porodu“, a to tak, že tato úprava zhruba souhlasí s redakcí dopisu v Úvodu, str. 58; srov. též komentář k dopisu XVI.

23 *zůstanu zde několik let* – Podle Michla (Ouplný literaturní létopis) se prý Mácha v Litoměřicích „k apelačním zkouškám a k rigorosům připravovati zamejšlel“; 24 *amanuensis* – nižší právní úředník; 25 *Byt můj v Litoměřicích* – v předměstí na Janských schodech, čp. 177; podrobnější údaje o tomto bytu i rodině bytného viz Životopis, 283 n.; 30 *Boušovice* – Bohušovice; 329, 9 *Auša* – Úštěk; 28 *anebo Váš* – v autografu: a (j) nebo...; 33 a *Vy, Eduarde mně bližší* – v autografu bez interpunkce; smysl je nepochybně: Vy, který jste mi teď bližší než dříve; 330, 5 *Vystavma zde tři stány* – parafráze výroku apoštola Petra z Markova evangelia, 9, 5. – 11 Recenze v časopise *Unser Planet* (Blätter für Unterhaltung, Zeitgeschichte, Literatur, Kunst und Theater) je neznámá, protože příslušný ročník časopisu nebyl rovněž dosud nalezen (srov. zde komentář k Ž, str. 411). Posudek ve vídeňském časopisu *Österreichisches Morgenblatt* vyšel 22. června 1836 pod názvem: Einige Worte über Böhmens neueste Nationalliteratur; je podepsán šifrou J. N-ky. Sekanina otiskl tento referát v Ohlasech Máje, 1910, 11–12. Sabina v Úvodu sice poznamenává, že oba vlídné posudky psali cizinci, ale přesto není vyloučeno, že autorem referátu v *Unser Planet* byl sám Sabina, který do tohoto časopisu přispíval (Sojka, Naši mužové, 811). – Posudky z Květu a z České včely (Tylův a Tomíčkův) jsou otištěny v Díle I (1948), str. 426 n.

330 Dopis XIX (R50)

Autograf, dvoulist form. 26,2 × 20 cm, psaný kurentem, je v literárním archívu PNP. Na čtvrté straně je adresa s razítkem *Leitmeritz* a jiným razítkem 11/10, tj. datem příchodu dopisu do místa určení. Část dopisu je faksimilována v Májí 5, 1907, 110.

28 z *Prahy odešel* – časně ráno 6. října; 331, 16 *Alois Trojan*, posluchač práv, přítel Máchův; *Lori! Piš mi...* – Dopis Lori napsal Mácha výjimečně česky, patrně proto, aby jej mohla číst i jeho matka, která měla vzít Lori k sobě do bytu; 29 *Jestli jsi již uvedená a kdo při tom byl?* – Vzhledem k napjatým rodinným vztahům (srov. dále dopis XXIII, který se týká účastníků Máchovy svatby) záleželo Máchovi na tom, kdo byl přítomen církevnímu obřadu, při kterém Lori jako všechny šestinedělky navštívila poprvé a s novorozencem kostel, aby přijala pozhnání; 30 *u nás nahoře* – tj. na Dobyččím trhu v bytě Máchových rodičů.

332 Dopis XX (R51)

Autograf psaný kurentem je v literárním archívu PNP. Tvoří jej dvoulist form. 21,5 × 12,8 cm, list form. 20,9 × 13,2 cm a horní třetina dalšího listu, nyní podélného formátu 7,8 × 13,3 cm. Dolní část posledního listu je utržena (je vidět neurčité horní části písmen). Třetí strana dopisu byla ukončena podpisem, který je dnes utržen. V pravém dolním rohu poslední neúplné stránky je cizí rukou obráceně připsáno latinkou: *Schomek*. Na jejím rubu je adresa Máchova otce, dále razítko *Leitmeritz* a touž rukou jako přípisek na líci je připsáno: „An Herrn Herrn Ignatz Mácha, absolvierte[n...]“ (někdo asi opisoval adresu, jak ji předepsal Mácha v dopise XIX). Krčma otiskl postskriptum (od slov: *Jestli se mi ještě nepsalo*) jako samostatný dopis č. XXVIII (poznámky k tomuto dopisu a k dopisu č. XXX jsou u Krčmy přehozeny). Předměty uvedené v seznamu pod čísly 5, 8, 12, 13, 17, 23 jsou dodatečně odlišným inkoustem škrtnuty. Na straně 1 a 5 jsou zkušební tahy ostrým odlišným perem a tmavším inkoustem, takovým, jakým jsou provedeny obdobné tahy v dopise XXII. Autograf je velmi poškozen, zejména na okrajích. Chybějící slova a jejich části doplňujeme v hranatých závorkách jednak podle Sabinova Úvodu, jednak vlastními konjekturami.

333, 10 *Pan justiciér... divil se, že jsem ženatý* – Mácha se snažil budít dojem mladého manžela, jak to potvrzuje i Eduard Donek podle vyprávění bytného Lorenze (Litoměřické listy 11. ledna 1936); 13 *paní* +

tj. Durasova žena; 30 *vtom vyšel v Litoměřicích oheň* – vypukl v neděli 23. října; srov. zprávu očitého svědka V. Bertholda v publikaci Leitmeritz in der Vorzeit und Gegenwart (Medau, Litoměřice 1854, 75) a Vzpomínky starého vlastence od Ant. Pflagra Kopidlanského (Zábavné listy 1889, č. 5); též Životopis, 291 n.; 334, 9 *Just byl ...* – pod slovem Just je napsáno cizí rukou Právě; 335, 15 *hospodářiček* – nástavec na svícen, na kterém bylo možno spotřebovat i zbytky svíček; *šráček na vanu* – podstavec; 336, 5 *Stellwagen* – dostavník, tzv. soukromá příležitost; Mácha ho používal, protože byl levnější než poštovní dostavník (cesta do Litoměřic tak stála 1 zl. 36 kr.); viz též Životopis, 290; 14 *tak bych dostal každý outerý psaní* – tj. drážďanskou poštou, která jezdila v pondělí, ve středu, v pátek a v sobotu.

*

Na dopis XX odpověděl Michal Mácha tímto listem:

„Dne 27. října 1836

Milý bratře!

Tvé psaní jsme obdrželi, a právě když jsme jedli maso, jídla necha-
jíc, jsem jim musel tu radostnou novinu číst, jak se Ti vede. My Tě
všickni vespolek pozdravujem, a o čom jsi se nejvíc obával psáti, tak
jsem přinucen Tebe o tom nejdříve zpravit.

Totíž, že Tvůj roztomilý syn svého jména povýšil, neb ho nejmenu-
jeme více Ludvíček, nobřž Ludvík, protože je už jak náleží zdrav a
není mu třeba více po lžičce podávat pít, on už bere prs, a co se mu
nedostane, tak pije zrovna z hrnečku aneb ze sklenky, a tak si přihne
jako bratr řádu piaristického.

Dovolení na ženění jsi zde obdržel a ohlášky mají být v neděli
první, na Všecy svatý druhý a 6. listopadu třetí.

Rukavičky jsem Ti ještě nemoh dát dělat, já na ně už nemám a mat-
ka nechce mi na ně dát, že má dost s dítětem a s druhýma věcmi dost
velké vydání. Firhaňky ještě nejsou ušity, že je Lori teprv v Litomě-
řicích bude šít, a ty věci, o které jsi psal, tak o některé že se postará.

Dne 26. jsem chtěl jít s tím dovolením na faru skrz ohlášky, a za vše-
lijakou příčinou šel jsem s Lori k jejímu otci a pak jsme šli spolu na
faru k panu šaráři. Když jsme tam přišli, tak jsem mu tu prosbu před-
nesl, on se pak ptal, odkad je a kde křtěná a zdali otec s tím spokojen
jest; když mu to všecko zodpovídala, přišla otázka na mě, odkad já
jsem, kde křtěný, ale teď, bratře, ustrň se nad nesmírnou láskou Tvé
milenky, neb lásku, a ne hloupost, to nesmím psát, neb vím, že beztoho
již dosti rozhorlený jsi, tak abych Tě více nerozhněval, píši to, ten Tvý

přestupek, lásku; tu se Lori ulekla, že nás snad hned v svém pokoji večer při svíčce okopulíruje, tak vzkřikla, i to není on, to je jeho bratr, já ale myslil, že zlobou a smíchem na zem upadnu, pan farář teprv se ptal, tak to není pan ženich, a kde je, tak jsem řekl, že jsi odešel do Litoměřic, že tam máš dostat službu, tak on, že to dovolení musí do Litoměřic, a tam od pana děkana podepsané, že tam jsou ohlášky Tvoje, teprv sem zas přijít musí, a ona že tady ohlášky a kopulací mít bude.

Doma se vmlouvala, že snad kdyby si pan farář všimnul, že já to s ní nejsem u oltáře, tak že by vás byl v stavu snad od oltáře odehnat, že Ty jsi s ní na faře nebyl. (A myslí snad, že by si mě snad potom musela vzít.)

Druhý den pan Šomek přišel k nám, že se bude o její křticí list starat, tak jsme mu museli ceduli, jak dlouho tam bytem jsme a jak dlouho Lori u nás je, od pána domácího a od dvou svědků, totiž od p. Rádla a od p. Natáliho, potvrzenou dáti. On s tím odešel, aby to provinění své dcery opravil, a jak u něho na faře a u nás pochodil, ještě nic nevím.

My Tě všickni (jedno) ještě jednou pozdravujem, a s tím zustávám Tvůj upřímný bratr

Michal Václav Mácha.

Že jsem Ti dříve nepsal, nehněvej se, neb jsem to chtěl nechat, až budu moct psát, jak to zde s tím dovolením vypadne, a přece doposavad Ti nemůžu nic jistého psát, poněvadž nevím, jak a co kde kterak pořídil.

Sbohem, buď zdrav!"

Autograf form. 25,1 × 19,5 cm je v literárním archívu PNP. Celý dopis i s podpisem je psán krasopisně kurentem, zřejmě s použitím linkované podložky. I jinak se snaží o vzhlednou úpravu: oslovení je nadepsáno větším a výraznějším písmem jakoby titul, závěr odstavce „mít bude“ je napsán na konci první strany na střed řádku, celkem se pečlivě zachovávají okraje psaného textu, odstavce – kromě dvou posledních – začínají a linea. V dopise jsou nápadné dvě čáry, z nichž první, za slovy „kde křtěný“, sahá až ke konci řádku (asi 5 cm), druhá, za slovy „tak vzkřikla“, je 1,3 cm dlouhá. Věta v závorce („A myslí snad ... vzít“) je napsána na samostatném řádku po neúplném řádku předcházejícího odstavce a se zarážkou asi 2 cm. Pisatel se na několika místech opravoval (zvláště formy *jsi* na *Si*). Dopis nemá adresu. Na levém okraji první strany jsou tři stopy po zelené pečeti, které však spolu

nemohly souviset. Způsob uložení dopisu v obálce a jeho zapečetění zůstávají nevysvětleny. Všechno se zdá nasvědčovat tomu, že jde o opis z konceptu. – Po jazykové a pravopisné stránce má dopis hojně nedostatky: plete se příslovce *sem* a slovesný tvar *jsem* (psaný obvykle *sem*), zanedbává se dloužení (*dovoleni, nemam, velke* ap.), grafika mékččení se přesunuje na souhlásku (např. *žeňeňi*). Tiskneme *po lžíčce* (m. *po lžice*), *při svičce* (m. *při sviće*); interpunkci doplňujeme ve větě: *píší to, ten Tvý přestupek, lásku.*

o čom jsí se nejvíc obával psáti – srov. dopis XX: „Na Ludvíčka jsem se ani nechťel ptát, bojím se odpovědi...“; *ohlášky* – byly v Praze 30. 10., 1. a 6. 11. Herainem poprvé otištěný záznam popisního úřadu o oddacím řízení je formulován tak, jako kdyby k sňatku bylo došlo; srov. také *Životopis*, 296 n.; *šel jsem s Lori k jejímu otci* – tím Lori přestoupila Máchův příkaz, srov. dopis XIX; Máchova reakce na tuto zprávu v dopise XXII; *Rádl, Natáli* – sousedé na Dobyčím trhu; dům čp. 552/II patřil Anně Rádlové, dům čp. 553/II Alexandru Natálimu; *jak u něho na faře a u nás pochodil* – Lořin křestní list vyzvedl na svatopetrské faře její otec, zřejmě proto, že se Lori jako nemanželská matka ostýchala navštívit faráře, do jehož pravomoci spadala před svým přestěhováním na Dobyččí trh.

*

336 Dopis XXI (R 52)

Autograf, dvoulist form. 22,4 × 17,3 cm, je uložen v literárním archívu PNP. Dopis je psán kurentem, nadpis latinkou. Na čtvrté straně je adresa, razítka *Leitmeritz* a poštovní datum příchodu dopisu do místa určení 30/10. Na dopise se částečně zachovala červená pečeť s pěticipou korunkou, srdcem a dvěma holubičkami. Pod pečetí zůstal okraj třetí stránky, vytržený při otvírání dopisu; lze na něm přečíst slovo *byla* (... Lori byla zde v Litoměřicích ...), které už někdo dříve do textu doplnil.

26 proč mi nepříšete? – Máchovi ještě nedošel Michalův list z 27. října; **337**, *19 již jsem běžel skoro v noci do Prahy* – tj. pravděpodobně v sobotu 15. října, kdy byl v Praze z Litoměřic podruhé a naposledy. Zpět se vrátil dostavníkem. Hned potom psal 18. října dopis, z něhož se zachoval jen úryvek (zde XXVII; srov. komentář na str. 552 n.); na tento dopis znovu urguje odpověď; **338**, *12 ten, s kterým jsem ještě mluvival, odejel* – nejspíše Ant. Pflieger Kopidlanský, srov. komentář k dopisu XX a Pfliegerovy memoárové zápisky, přetištěné ve *Vzpomínkách*, 202 n.

Autograf, dvoulist form. $17,4 \times 11,2$ cm, je uložen v literárním archívu PNP. Je psán kurentem. Poslední strana je popsána ze tří čtvrtin a neobsahuje adresu. Za dvěma posledními řádky dopisu a za podpisem následují dvě postskripta, původně od sebe oddělená jednořádkovou mezerou, protože předmět obou sdělení je zcela různý. Za první postskriptum, které se týká Máchova syna Ludvíka, byla na volný řádek dodatečně vepsána věta „Neb to dítě z jejich přátel nemá žádný ani vidět“ (srov. reprodukci podpisu a obou postskript v Máji 5, 1907, 111 a zde obrazovou přílohu č. 16). Nepovažujeme uvedenou větu za autentickou z těchto důvodů: Je psána týměž perem a inkoustem jako zkušební tahy perem mezi řádky v tomto dopise na straně druhé a v dopise XX z 21. října 1836 na straně první a páté; stejným perem jsou v tomto dopise obtažena některá slova na straně první a druhé. Grafika na uvedeném místě se nápadně odlišuje od ostatního okolního textu a vůbec od Máchova způsobu psaní, zejména pokud jde o písmeno *d*, jeho spojení s *j*, o písmena *ch*, *t* a *m*; tečky nad *i* a *j* a háčky nad souhláskami jsou proti praxi jevící se v autografu nápadně pečlivě provedeny. Též obtahovaná litera *ř* se ostrým nasazením naprosto odlišuje od grafiky autografu. V řádku jsou dvě chyby, pravopisná ve slově *djte*, jazyková ve výrazě *z jejich přátel* (kde jde o příbuzné Lořiny). Nedopatření toho druhu nemají v autentických dopisech obdobu. Konečně připsané sdělení, které se ani stylisticky nespojuje plynule s kontextem prvního postskripta, amplifikuje svým obsahem pouze to, co se vyrozumívá z textu dopisu. Uvedenou větu proto z textu dopisu vypouštíme. – Na konci dopisu je připsáno latinkou a jinou rukou: „Dne (2) 1 n[ebo] 2ho listopádu 836.“ V dopise je patrně Sabinou zaškrtnuta tužkou věta: „Nepochybně přijdu ... u Sv. Štěpána“, která je otištěna v Úvodu.

339, 2 *Já jsem jel ... s postilionem do Milešova* – A. Pražák (Karel Hynek Mácha, 1936, 49) slučuje omylem tuto jízdu se zájezdem na Milešovku s Pflegrem Kopidlanským (srov. jeho memoárovou skicu přetištěnou nyní ve *Vzpomínkách*, 203), avšak Pfleger píše o výletu před požárem, kdežto Mácha o úřední cestě po požáru; 4 *Já jsem vzal plášť a červenou čepici a jel jsem jako generál* – o Máchově ústroji srov. *Životopis*, 166; 6 *co se nám stalo, to až v Praze* – Není vyloučeno, že jde o narážku na příhodu se strážným, o které viz *Životopis*, 298; 9 *čel jsem, že Lori byla od nás z domu* – srov. sdělení bratra Michala v dopise z 27. října, zde na str. 543; 34 *švec povídá* – tj. domácí Lorenz; **340,** 12

dr. Quadrát – Josef Q. (1809–1868), dětský lékař a pozdější profesor porodnictví.

340 Dopis XXIII (*R54*)

Autograf byl původně v pozůstalosti Arbesově, nyní je v literárním archivu PNP; list form. $17,3 \times 11,2$ cm. Dopis je psán kurentem, nadpis latinkou; je bez adresy, poněvadž byl nepochybně zaslán současně s dopisem předešlým. Nahoře je připsáno jinou rukou: „Vom Mácha vor seiner Hochzeit und – seinem Tode.“ Faksimile otiskl J. Arbes v *Rozhledech* 8, 1898–99, 10–11.

DOPISOVÉ FRAGMENTY CITOVANÉ SABINOU

342 Dopis XXIV (*Dodatky*)

Text je znám pouze z *Dodatků*, kde jej Sabina prezentuje jako úryvek z nedatovaného Máchova dopisu Hindlovi (srov. *Vzpomínky*, 42). Přitom Máchův „podivný sen“ ztotožňuje s Poutí krkonošskou, tj. se Snem (srov. II 116 n.), který v *Ž* nese datum 14. ledna 1833. Potíže s textem citovaným Sabinou pramení z toho, že jde o dopis, který není obsažen v *O17*. Když Králík uvažoval v *HT* o vysvětlení této skutečnosti, připustil mimo jiné, že jde o Sabinův omyl v osobě adresáta, jímž mohl být někdo jiný než Hindl. Janský v komentáři k tomuto dopisu v *Dile* III, 478 opatrně nadhodil možnost, že tento text je ztraceným pokračováním dopisu I (srov. zde str. 494). Jestliže ovšem odtržená spodní část dopisu I měla rovněž podobu trojúhelníku (čemuž nasvědčuje malý zbytek této dolní části), Janského domněnka padá: text by se do plochy trojúhelníku nevešel. Pro domněnku, že by text byl napsán na nějaké vložce do dopisu I, není nejmenšího náznaku. Další potíž vyplývá z datace *Snu*. Je totiž otázka, jak je čistopis *Snu* časově vzdálen od data jeho skutečného vzniku. Krčma usuzoval (*Dílo* III, 428), že *Sen* vznikl asi již roku 1832, a to brzo po první návštěvě Bezdězu o prázdninách v srpnu toho roku. Připouštěl tedy, že mezi snem a čistopisným záznamem v *Ž* uplynula jistá delší doba, s čímž se shodují výsledky naší analýzy vstupních partií *Ž*. Králík naopak soudí, že mezi datem 14. ledna 1833 a samým snem není nijak značný odstup (PK, 8). Jestliže prý chce dopisový fragment budít zdání, jako by byl současný se Snem v *Ž*, prozrazuje už z vnějších důvodů, že jde o apokryf, protože přibližně v téže době Mácha napsal *Hindl-*

lovi pravý dopis (č. I). Nejpádňší důvod proti Máchovu autorství dopisu vidí však Králík v úvodním odstavci Snu, který prý Sabina v dopisovém fragmentu libovolně parafrázoval. K rozboru textu, jímž Králík podpirá tento svůj názor, poznamenáváme: Smysl výrazu „až se líp rozjasní a mlhy a páry pominou“ nelze podle nás chápat jinak než zcela konkrétně, zatímco Králík tu chápe mlhy jako symbol národního útlatku. Sabinův Mácha prý slibuje vystřízlivět z romantického snu, tj. překonat svůj romantismus, poklonit se mánům české minulosti, a chce se dočkat, až se v Čechách „rozjasní“ (PK, 182 n.).

342–343 Dopisy XXV a XXVI (Úvod)

Texty jsou známy pouze z Úvodu, kde je Sabina prezentuje výslovně jako „výťahy z pozůstatých milostných dopisů“. Starší máchovská literatura vesměs nepochybovala o autentičnosti textů; nanejvýš se nakonec připouštělo, že Sabina do nich mohl nějak zasáhnout. Rozcházel se však názory na dataci dopisů. Janský byl v té věci zprvu značně skeptický, a proto odmítal (v Díle III) datování J. Vlčka, který první dopis položil „asi do sklonku r. 1832“, druhý „asi do 2. března 1833“. Nakonec však Janský pro myšlenkovou blízkost textů se záznamem v Ž „Mé mladosti sny ... nic než sny“ (rkp. str. 26, zde str. 81) a s Poutí krkonošskou (R5 je datován 26. září 1833) položil dopisy mezi 15. červenec a září 1833. Podobně se rozcházel mínění o osobě adresátky. Janský, vycházející ze Sabinova doprovodu k textům, soudil zprvu, že šlo o dívku z Prahy. Poté však, zejména po studii Jana Hertla Mácha a Marinka ze Želetinky (Slovesná věda 5, 1952, 189) přiklonil se v Životopise (str. 114 n.) k názoru, který vyslovil už Krčma, že adresátkou byla Marinka Stichová. Když však našel v Schematismu na rok 1833 tanečního mistra Antonína Zachystala (Zachystal) v Praze III, čp. 184, viděl v tom – v komentáři připraveném pro toto vydání – znovu potvrzení svého názoru, že Sabinova informace je důvěryhodná. Sabina totiž v Úvodu na str. 48 (srov. Vzpomínky, 51) napsal o „neznámé dívce“, adresátce dopisů, jejichž fragmenty předtím otiskuje: „Děvče, jehož se tato slova týkala, seznal básník na tanečních besedách pana Z-. ‚Ale,‘ pravil jednou ke mně Mácha, ‚zda to není ženská tvář byronského rázu?‘ Vskutku měla něco velmi zánímavého do sebe; byla bledá, ale jevila výraz duševní. Promluviv s ní, poznal jsem však děvče jen obylejné. To náleží mezi denní zkušenosti.“ Jediný V. Jirátko v ústním sdělení Janskému vyslovil domněnku, že podle stylizace mohly být dopisy Máchovým náčrtem k zamýšle-

nému dílu. Konečně Králík v PK, 187 n. výslovně popřel existenci neznámé dívky a dopisy prohlásil za Sabinovy apokryfy, vzniklé z potřeby polemiky proti Tylovu Rozervanci. Sabina se totiž podle něho v Úvodu pokusil „obraz milostného života Máchova jemněji a hlavně vývojově diferencovat, pokusil se závěrečnou temnou kapitolu mučivého žáření vyvážit úvodní kapitolou milování spíše andělského“. Proto prý vtípně vymyslel Máchovu první lásku z tanečních hodin a jí adresoval domnělé dopisy, které vyrobil tím způsobem, že do biografické roviny převedl sublimní erotickou pasáž Pouti, proloženou reminiscencemi z jiných Máchových textů. Tento svůj názor se Králík snaží podepřít především analýzou klíčových motivů, shodných v dopisech a v Pouti, tj. motivu jitřní hvězdy, motivu květinového a motivu návratu do dnů mladosti, které jsou v dopisech – na rozdíl od Pouti – buď vnitřně nesoudržné, nebo významově pokřivené, takže připomínají jiné texty, jež Králík rovněž připisuje Sabinovi. V rozboru jazykové stránky se nejprve zabývá kompozity a pak shledává u Sabiny doklady pro ty výrazy v dopisech, které jsou podle něho nemáchovské. Nakonec u předpokládaných interpolovaných reminiscencí z jiných Máchových textů snaží se prokázat jejich významový posun v kontextu dopisů. Na Králíkovy vývody reagoval Janský v České literatuře 6, 1958, 192 n. Podle změn, které Sabina v Dodatcích provedl v dopise Benešovi, pokusil se především v jednotlivostech emendovat znění dopisů neznámé dívce. Ve větě „Tu Vy ste mi vzešla co denice žžoucí nad tmavými valy mořskými“ vložil tvar *ste* jako opisovačskou chybu, která je doložena i v dopise Hindlovi z 8. 6. 1836 (zde dopis XVI). Slovo *valy* vykládal pak jako opisovačskou chybu vzniklou ze špatného čtení předlohy, v níž Mácha podle něho užil instrumentálu ‚vlny‘ místo ‚vlnami‘; k tomuto Máchovu instrumentálu uvedl obdoby: vlasami (Máj, v. 163), nervami (Ž, rkp. str. 32, zde str. 94, ř. 12), Za šedými hory (Jaroslavna, srov. I 117, v. 1), s potrhanými krajky (Marinka, srov. II 148, 7), věnc(em)i (R5, srov. Pouť krkonošská, I 108, 23 a různocnění na str. 324), s těmi mlhy (Měsíc stojí, srov. I 229, v. 7), s velikými výmluvami a poklony (Deník na cestě do Itálie, srov. zde str. 275, ř. 15). V komentáři připraveném pro toto vydání konečně připustil, že slovo *žžoucí* dosadil Sabina místo pravděpodobného Máchova původního *žhoucí*, a upozornil, že v pasážích dopisů, které nemají obdobu v Pouti, jsou některé výrazy analogické výrazům v jiných Máchových textech. Tak výrazu *souhlasily* ve větě „jen tmavé stíny vlastenských hájů souhlasily se mnou“ je zcela analogický výraz ‚souhlas‘ ve verši „Jak v souhlasu stroje hudebného“ v básni City vděčnosti (srov. I 106, v. 1). Slovo

„souhlasily“ má tu význam „spolu, zároveň zněly“, „souzněly“, „souzvučely“ (podle Eisnera – Na skále, 1945, 124 – jde tu o sloveso s významem Máchou intenzivovaným z normálního „souhlasiti“ v „sou-hlasiti“, tj. přísvědčivě souzvučeti, tedy o restituci původního významu etymologického). Doklady na Máchovo užívání slova „hlas“ ve významu „zvuk“ jsou častější, např.: zvonu hlas, harfy hlas, potok bublá stříbrnými hlasy, smutný jeho hlas (fortepiana). Pro výraz „střібrotoká Vltava“ Janský poukázal u Máchy na zcela obdobné složeniny: rychlotoká Berounka (Visla), v střібrotoku říčném (Viz, dvě růže..., I 121, v. 1).

Janského výklad tvaru „valy“ s poukazem na obdobné instrumentálové podoby nepostrádá závažnosti. Je však možný i výklad jiný. Zmíněnému místu v dopise koresponduje tato pasáž v Pouti: „ty jsi vzešla jemu co hvězda jitřní nad temné vlny myšlenek nynějších“ (I 109, 11–12). Už Králík upozornil ve Slezském sborníku 53, 1955, 407 na „změnu scénérie“ mezi těmito dvěma místy, nehodnotil ji však lexikálně stylisticky. Scénérie v dopise zachovává úzkou souvislost s tradiční představou ztroskotance a jitřenky, která jakožto „stella maris“ vychází nad „mořskými valy“, tj. Máchův obraz předvádí v tomto případě mořskou krajinu jakoby reálnou. V korespondující pasáži v Pouti jde naopak o scénérii zcela fiktivní: osamělému poutníkovi, ponořenému ve snění o mladosti, připadá představa milované a nedostupné dívky jako jitřenka vzházející nad temným vlněním myšlenek a probouzí jeho touhu po světle. Celý tento bohatě rozvinutý, odvážný a netradiční obraz je důsledně rozveden v rovině snů, vzpomínek a touhy, a spojení „vlny myšlenek“ se v něm tedy uplatňuje adekvátně, tak jako výraz „valy“ je ve svém kontextu zcela na místě. Je tedy docela dobře možné, že Mácha v obou korespondujících místech sám takto rozlišil vyjádření své představy. Jestliže dále je na citovaném místě slovo „val“ u Máchy ojedinělé, nestačí to opět jako argument pro odmítnutí možnosti, že jde o výraz Máchův. Má-li toto slovo naopak četné doklady u Sabiny, není to také argument proti Máchovu autorství dopisu, protože „valy“ nejsou jen „běžným slovem Sabinovým“ (Králík, tamtéž), nýbrž jsou doloženy u četných jiných autorů v konkrétním významu „mořské vlny“.

Králíkův předpoklad, že si Sabina vymyslel Máchovu první lásku, vyplývá celkově z potřeb jeho argumentace, podle níž prý Sabina „v Úvodu pracuje důsledně s trojdílným schématem básnické erotiky: „jako půvabné přízraky rajské duši jeho oblétały [to je první stupeň – O. K.], aneb srdce mladistvé mocně zbourily, jako vichr noční probouzí zvuky eoliny [to je druhý, dramatičtější stupeň – O. K.], až se pak konečně básník náš na trvanlivější, avšak povšednější známosti

pozastavil“ (PK, 189; citát ze Sabiny viz v Úvodu na str. 45–46, ve Vzpomínkách na str. 49).

Králíkem citovaná pasáž není však v Úvodu jediná, v níž tam Sabina mluví o Máchových dívkách a o rázu jeho vztahu k nim. Především je třeba povšimnout si věty, kterou charakterizuje právě dívku „byronského typu“: zdůrazňuje u ní totiž svoje vlastní poznání, že to byla dívka *obyčejná*. Kdyby byl Sabina na tuto skutečnost poukázal bez závažného záměru, sotva by byl obhajovanému mrtvému příteli posloužil. Jestliže však dobře věděl, co dělá – jak Králik stále správně zdůrazňuje –, stěží je uvedená věta náhodná; naopak při bližším přihlídnutí k celému kontextu lze dokonce zjistit, že dokonale koresponduje se vstupní pasáží celého místa o Máchových láskách (srov. v Úvodu str. 43 n., Vzpomínky, str. 47 n.: „Mácha se zabral do vzpomínek na rozličné vábné obrazy...“). Sabina se tu pokouší sdělit, jaká byla Máchova výsledná zkušenost se ženami. Ani neznámá dívka, o níž se ví jen z dopisových fragmentů, které také jediné nás informují o Máchově vztahu k ní v době, kdy měly dopisy vzniknout (vztah podle dopisů přece brzo skončil), nikterak se neodlišuje od oněch „některých z dívek“, jež Mácha Sabinovi popsal. Právě naopak, jak Sabina zdůrazňuje, byly všechny ty dívky stejné, to jest žádná z nich nesplňovala představu, kterou o ní Mácha zpočátku měl, a rovněž Máchovy vztahy k nim všem se vyvíjely vždy stejně – od zamilovaného idealizování k deziluzi (srov.: „... zamilování jeho ... *nikdy* skutečně jej oblažiti nemohlo“; „... ženská ... *nikdy* nedostihne oné výše poetické dokonalosti...“ – podtrženo námi). Milostný vztah k Lori měl touž povahu; od ostatních vztahů se lišil jen v tom, že nebyl přerušen a vyvíjel se tak, jak je známo především z Deníku a z Máchových dopisů, to jest až k deziluzi. Interpretace, která se nesnaží do celé Sabinovy pasáže vložit něco, co tam ve skutečnosti není, vede tedy podle našeho názoru k závěru, že Sabinovi nejde o „trojdílné schéma básnické erotiky“. Proto se také rozplývá konstrukce, kterou si Králik vytvořil ze své interpretace Sabinova vytrženého citátu. Je-li náš výklad správný, nepotřeboval si Sabina vymýšlet dívku byronského typu, aby jí konkretizoval typ „milování spíše andělského“, nýbrž mluvil o skutečné osobě, a nepotřeboval také vytvářet apokryfní dopisy, aby podepřel věrohodnost vymyšlené první Máchovy lásky.

Zůstává otevřena otázka, z jakého pramene znal Sabina texty dopisů. Janský vylučoval, že by byl měl k dispozici čistopisy odeslané adresátce. Mácha si podle jeho soudu, ovlivněného patrně uvedeným sdělením Jirákovým, nejspíše uschoval pro literární potřebu koncepty těchto dopisů a Sabinovi se možná dostaly do rukou jen jejich cizí opisy.

Text je znám toliko z Úvodu, kde je zařazen mezi výňatky z Máchových vlastních dopisů na str. 57 a dalších (srov. Vzpomínky, 61 n.). V knize Demystifikovat Máchu (str. 228 n.) Králík uvádí své pochybnosti o pravosti tohoto zlomku a zcela jej odmítá, protože „fragment domnělého dopisu se ztrácí ve vzduchoprázdnu, nijak se nestýká s Máchovou reálnou biografií a epistolografií“. Především je mu podivné, proč by byl Mácha psal už 18. října, když byl ještě 16. října v Praze a když pak hned 21. října začal psát autentický dopis XX, v němž pokračoval 24. a 26. října. Kdyby prý dopisy z 18. a 21. října byly psány tak těsně po sobě, byla by se v dopise z 21. 10. objevila nějaká narážka na dopis předchozí a kromě toho by se prý za tři dny ani nenasbíralo „příliš mnoho dopisové látky“. Dále je Králíkovi podezřelý rozpor v tónu, jakým píše Mácha v obou dopisech o svém synovi. V prvním dopise, kde „se dotazuje pateticky na Ludvíčka“, má prý totiž příslušná věta „nevěcný, sabinovsky hypotetický ráz“, kdežto v druhém dopise prý Mácha o synově možné smrti uvažuje střízlivě. Protože se 24. 10. „ani nechce ptát“, neboť „bojí se odpovědi“, Králík považuje za „nepravděpodobné, že by se byl 18. 10. pateticky na Ludvíčka dotazoval a tehdy se nebál odpovědi“. Podezíraný zlomek dopisu se konečně podle Králíkova mínění také odlišuje od autentických listů členům rodiny, v nichž je zřejmé „Máchovo úsilí, aby nejitřil nitro svých nejbližších“. Králík tuto jeho ohleduplnost dokládá několika vytrženými citáty z dopisu XXI z 28. října, jimiž Mácha vyjadřuje své přání, aby s ním byla Lori v Litoměřicích a aby se s ním mohla „sdílet o posvícenské radovánky, ale i o krásu litoměřické přírody“ (str. 231).

Podle našeho názoru se však celá věc jeví jinak, uváží-li se fragment v kontextu všech Máchových dopisů rodině z posledního období, a to v úplném znění. Patos zjištěný Králíkem v inkriminovaném úryvku dopisu XXVII není především ojedinělý, neboť také zmínka o narození synově v dopise XVIII (Ed. Hindlovi) je pateticky nadnesená a rovněž celý dopis XXI z 28. 10. je neobyčejně vzrušený a plný citové opravdovosti a přesvědčivosti. Na pasáži „Na Ludvíčka jsem se ani nechtěl ptát...“ v závěru střední části dopisu XX, psané 24. 10. (zde str. 336, ř. 1 n.) nevidíme nic „střízlivého“; nadto se zde vyjadřují obavy, že syn už zemřel, způsobem aspoň tak hypotetickým jako ve fragmentu, jemuž Králík připisuje „sabinovsky hypotetický ráz“. Zmínky o Lořině pobytu v Litoměřicích, Králíkem tolik zdůrazňované, naprosto nejsou v celém dopise XXI dominantní. Hlavním

motivem tohoto dopisu, několikrát se vracejícím od počátku až téměř do konce, je naopak drásavé znepokojení z nedostatku zpráv o synově osudu, spojené se vzrušenými výčitkami. Tuto okolnost Králík ve svých úvahách zcela opomíjí. To je stejně povážlivé, jako když u citátu z dopisu XX z 26. 10. – „Zrovna jedou šify okolo, fangličky jejich se třepetají okolo oken; *snad vezou uhlí; a mně je skoro zima*“ (podtrženo námi) – nevšímaje si pointy výroku posune jeho smysl v domnělý výraz Máchova přání, aby se s ním Lori, případně i jeho matka sdílely o krásu litoměřické přírody. Tuto zkreslující interpretaci, opřenou všeho všudy o dvě místa z dopisů bratru Michalovi (srov. dopis X: „Co mě mrzí... Zvířetice atd.“ a dopis VIII: „Jak se Ti líbí chodit po světě?... a jak se Ti to líbí“), která ovšem podle nás mají zcela jinou funkci, Králík dokonce zobecňuje v tvrzení, že „vidět krásu světa a otevřít pro ni oči též jiným je leitmotiv autentických děl Máchových i autentických kusů korespondenčních“ (str. 232).

Jak je vidět, uvedené Králíkovy indicie proti pravosti fragmentu při ověření neobstojí. Je však ještě nutno uvážit, zda fragment zapadá do časového sledu událostí, rekonstruovatelného z autentických dokumentů, a jakým způsobem.

V dopise XVIII z 9. října podává Mácha Hindlovi zprávu, že se mu narodil syn, a patetickým biblismem vyjadřuje, co pro něho syn znamená. Téhož dne v dopise XIX v části určené Lori si poprvé vyžaduje zprávy o Ludvíkově zdravotním stavu, zřejmě nezcela uspokojivém. Očekává Michalovu návštěvu, ale místo něho přichází v sobotu 15. října alarmující list. Mácha se okamžitě vydává do Prahy (srov. dopis XXI z 28. října: „Sotva čtu list, že je zlé, a již jsem běžel skoro v noci do Prahy“ – zmíněný prokazatelně přijatý dopis se nezachoval). Po příchodu domů shledal, že synův zdravotní stav je krajně povážlivý (srov. dopis XX z 24. října: „Jestli už není živ, že *zas* budete plakat“ – podtrženo námi – a dopis XXI: „Či nevědí moji rodiče, jak by jim bylo, kdyby musili od umírajícího syna odejít...“). Cesta do Prahy mu v Litoměřicích způsobila nepříjemnost (srov. dopis XXI: „Kdybych byl neměl skrz to mrzutost, již bych byl běžel opět“ – v advokátních kancelářích se tehdy úřadovalo též o nedělích dopoledne a kromě toho patrně se Mácha vrátil až v pondělí 17. 10. dostavníkem, srov. dopis XX: „cesta do Prahy a z Prahy mě tolik koštovala“ a „Jeďte s [tím] samým...“ a také Životopis, 290), která byla tak vážná, že nemohl počítat s další cestou do Prahy dříve než k stanovenému dni sňatku, tj. 8. listopadu (srov. dopis XXI: „do Prahy nemoct“). Žije v nejistotách o Ludvíkův osud, postupem času si připouští myšlenku, že syn

zemřel, neustále však očekává zprávu o tom, co se v Praze děje. Jeho nepokoj je o to větší, že si výslovně vyžádal zprávy tak, aby je dostával vždy v úterý. První z těchto úterků připadl na den 18. října, i když toho dne sotva mohl předpokládat příchod dopisu, který by byl odeslán bezprostředně po jeho návštěvě rodiny. V pátek 21. října začíná psát dopis, jehož úvodní část na první pohled není v souladu se situací, v jaké žil. S obavami o synka kontrastuje totiž, že se výhradně omezil na líčení svých denních životních okolností. Počáteční pasus „protože mám mnoho psát“ nelze ovšem s Králíkem interpretovat tak, že se tím rozumí „mnoho dopisové látky“, která by se byla nahromadila od 16. října, zatímco 18. října by nebyl měl Mácha co sdělovat. Fakt, že si doma zatopil, aby mohl psát, dopis však uprostřed druhé strany přerušil na tři dny, dá se patrně vysvětlit jedině tím, že musel doma vyřizovat mnoho kancelářské agendy (snad zanedbané cestou do Prahy). To, že o Ludvíkovi zcela pomlčel, byl záměr, který Mácha sám vysvětlil v posledním odstavci druhé části listu. Avšak hned začátek pokračování z 24. října svědčí o tom, že trvá jeho tíživá nejistota („Čekám pořád na psaní, a žádné nepřichází, pročpak se mi nepíše?“). Mácha očekává, že v úterý 25. 10. by měl přijít dopis, popřípadě že ve středu 26. 10. by mohl někdo přijít z Prahy. Na konci této části dopisu si dokonce připouští možnost, že Ludvík už zemřel, a poněvadž vyslovuje přání, aby Lori přijela, nutně předpokládá, že už byl také za jeho nepřítomnosti pohřben. Protože 25. 10. dopis neobdržel a 26. 10. se nikdo z Prahy nedostavil, píše dovětek, v němž především opětovně urguje zprávy. Michal odpověděl 27. 10. (viz zde str. 543 n.), ale ještě než Mácha tento dopis dostal, v pátek 28. října, tedy v stejném časovém odstupu, jaký uplynul mezi 16. a 18. říjnem, píše další, velmi vzrušený dopis, v kterém nejenže se znovu dožaduje zpráv, protože jeho neklid se stupňuje, ale rekapituluje také svůj postoj i svoje pocity při poslední návštěvě v Praze a v následujících dnech. Je třeba přihlédnout i k tomu, jak se ve sledu dopisů od 9. 10. do 2. 11. prudce mění jejich celkové ladění, čehož si Králík nepovšiml. Je totiž možno konstatovat nápadný kontrast mezi výrazně „zpovědním“ dopisem Hindlovi (XVIII) a dopisem rodičům z téhož dne (XIX), dále mezi největší částí dopisu XX a dopisem XXI a konečně mezi dopisem XXI a dopisem XXII, kde Mácha až v postskriptu pouze poznamenává: „Že je Ludvík zdrav, jsem tůze povděčen.“

Za takového stavu věcí není nepředstavitelné, že Mácha, který za návštěvy v Praze „dělal se, jako by mu nic nebylo líto, šetřil rodinu a jen je prosil, aby měl do neděle psaní“, neurčil hned na místě způsob pohřbu pro případ, kdyby Ludvíkova nemoc skončila smrtí, ale sdělil

svá přání až písemně z Litoměřic 18. října, den po návratu, když už věděl, že se nebude moci v Praze pohřbu zúčastnit. Také z obsahové analýzy všech listů tedy vyplývá, že Sabinou tradovaný fragment se z jejich kontextu nevyklučuje.